

Міністерство освіти і науки України
Карпатський національний університет імені
Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра політичних наук

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої
освіти на тему:

«Теорія Чорного лебедя як інструментарій для вивчення особливостей політичних процесів сучасності»

Виконав: студент IV курсу,
групи П-41
спеціальності 052
Політологія,
Освітньої програми
«Політологія»
Лівшиць Ілля Віталійович
Керівник: Монолатій Іван
Сергійович
доктор політичних наук, професор
Рецензент: Мосора Михайло
Андрійович, доктор філософії

Івано-Франківськ - 2026 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КОНЦЕПЦІЇ «ЧОРНОГО ЛЕБЕДЯ» У СУЧАСНІЙ НАУКОВІЙ ДУМЦІ	6
1.1. Походження та сутність теорії «Чорного лебедя».....	6
1.2. Основні положення та категоріальний апарат концепції Нассіма Талеба	12
1.3. Значення непередбачуваних подій у суспільно-політичному розвитку ...	18
Висновок до розділу I	24
РОЗДІЛ II. ЗАСТОСУВАННЯ ТЕОРІЇ «ЧОРНОГО ЛЕБЕДЯ» ДЛЯ АНАЛІЗУ СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ	26
2.1. Методи та підходи дослідження політичних процесів у контексті теорії «Чорного лебедя».....	26
2.2. Приклади прояву «чорних лебедів» у сучасній світовій політиці.....	30
2.3. Вплив непередбачуваних подій на трансформацію політичних систем та міжнародних відносин (практичні висновки та рекомендації)	35
Висновок до Розділу II.....	40
РОЗДІЛ III. ПОВНОМАСШТАБНЕ ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ ЯК «ЧОРНИЙ ЛЕБІДЬ»: СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ	42
3.1. Початок повномасштабної війни як приклад глобальної непередбачуваної події.....	42
3.2. Суспільно-політична реакція українців на виклики вторгнення.....	50
3.3. Динаміка національної згуртованості та трансформація громадської думки	54
Висновок до III розділу.....	55
ВИСНОВКИ	58
БІБЛІОГРАФІЯ (СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ).....	60
ДОДАТКИ	65

ВСТУП

Теорія «Чорного лебедя», сформульована Насім Ніколас Талеб, стала однією з ключових концепцій для осмислення непередбачуваності складних соціальних систем. Її сутність полягає в поясненні рідкісних, важкопрогнозованих подій, які мають значний вплив на перебіг процесів і радикально змінюють існуючі структури. У політичній площині такі події проявляються у вигляді криз, революцій, неочікуваних змін політичних режимів, стрімких трансформацій міжнародних відносин або раптових зрушень у суспільних настроях. Саме тому застосування цієї теорії у політологічному аналізі відкриває нові можливості для розуміння природи сучасних політичних процесів, які дедалі частіше характеризуються нестабільністю та нелінійністю.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що традиційні підходи до аналізу політичних процесів, які ґрунтуються на ідеї поступовості та відносної передбачуваності розвитку, дедалі частіше виявляються недостатніми для пояснення сучасної політичної динаміки. Події останніх десятиліть демонструють, що навіть усталені політичні системи можуть зазнавати різких змін під впливом факторів, які раніше не враховувалися або недооцінювалися. У цьому контексті теорія «Чорного лебедя» дозволяє переосмислити роль випадковості, ризику та невизначеності у політиці, а також звернути увагу на обмеженість прогнозних моделей, що ігнорують ймовірність екстремальних подій.

Метою бакалаврської роботи є комплексне дослідження теорії «Чорного лебедя» як аналітичного інструменту для вивчення особливостей політичних процесів сучасності, а також визначення її евристичного потенціалу у поясненні трансформацій, що відбуваються у політичних системах. Для досягнення поставленої мети передбачається вирішення низки завдань, зокрема аналіз теоретичних засад концепції, визначення її місця у системі сучасних політичних теорій, дослідження механізмів впливу непередбачуваних подій на політичні

процеси, а також узагальнення прикладів, що ілюструють прояви «чорних лебедів» у політичній практиці.

Об'єктом дослідження виступають політичні процеси сучасності як складна система взаємодії інституцій, акторів та соціальних факторів. Предметом дослідження є специфіка впливу непередбачуваних подій типу «чорного лебедя» на динаміку політичних процесів та їхні наслідки для функціонування політичних систем. У межах дослідження особлива увага приділяється аналізу тих характеристик політичного середовища, які підвищують вразливість систем до таких подій або, навпаки, сприяють їхній стійкості.

Методологічну основу роботи становлять загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, що забезпечують комплексний підхід до аналізу проблеми. Застосування системного підходу дозволяє розглядати політичні процеси як цілісну динамічну систему, у якій окремі елементи перебувають у постійній взаємодії. Порівняльний метод використовується для зіставлення різних політичних кейсів, що демонструють прояви непередбачуваних подій, тоді як історичний підхід дає змогу простежити закономірності виникнення та розвитку таких явищ у різні періоди. Окрім цього, важливу роль відіграє міждисциплінарний підхід, який поєднує інструменти політології, соціології та теорії ризику.

Наукова новизна дослідження полягає у спробі адаптувати концепцію «Чорного лебедя» до аналізу політичних процесів, з урахуванням специфіки функціонування політичних систем сучасності. У роботі акцентується увага на тому, що непередбачуваність у політиці не є винятком, а виступає однією з її базових характеристик, що потребує відповідного теоретичного осмислення. Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання запропонованих підходів для підвищення якості політичного аналізу, зокрема у сфері прогнозування та управління ризиками.

Структура бакалаврської роботи зумовлена логікою дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

У першому розділі розглядаються теоретичні засади концепції «Чорного лебедя» та її місце у сучасній науковій думці. Другий розділ присвячений аналізу особливостей політичних процесів у контексті невизначеності та ризику. У третьому розділі досліджуються практичні аспекти застосування теорії для інтерпретації конкретних політичних подій і процесів. Така структура дозволяє послідовно розкрити обрану тему та досягти поставленої мети дослідження.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КОНЦЕПЦІЇ «ЧОРНОГО ЛЕБЕДЯ» У СУЧАСНІЙ НАУКОВІЙ ДУМЦІ

1.1. Походження та сутність теорії «Чорного лебедя»

Поняття «чорного лебедя» має глибоке історичне та культурне коріння, що бере початок ще в античній традиції. Його етимологія пов'язана з латинським висловом *rara avis in terris nigroque simillima cygno* («рідкісний птах на землі, подібний до чорного лебедя»), який використовувався для позначення явища, що вважалося неможливим або таким, що не існує в реальності. Упродовж століть ця метафора функціонувала як символ абсолютної винятковості або навіть абсурдності певного припущення. Вона відображала характерну для людського мислення тенденцію спиратися на обмежений досвід і переносити його на універсальні закономірності, формуючи уявлення про світ як про впорядковану та передбачувану систему. Саме ця когнітивна установка, як зазначає Насім Ніколас Талеб, лежить в основі багатьох помилок у сприйнятті реальності, коли відсутність певного явища в минулому інтерпретується як доказ його неможливості в майбутньому [16, с. 34].

Ситуація кардинально змінилася у XVII столітті, коли європейські уявлення про світ зазнали емпіричного спростування. Голландські дослідники, відкривши Австралію, зафіксували існування чорних лебедів, що стало серйозним викликом для усталених знань того часу. Подія, яка на перший погляд мала суто природничий характер, насправді виявила глибшу епістемологічну проблему: будь-яка система знань, побудована виключно на попередньому досвіді, є принципово обмеженою і вразливою до нових, неочікуваних фактів. Як підкреслює Талеб, цей приклад демонструє, що навіть один випадок може повністю зруйнувати узагальнення, сформоване на основі тисяч спостережень [39, с. 45]. У цьому сенсі «чорний лебідь» стає не лише метафорою рідкісної події, а й інструментом критики індуктивного мислення.

Подальший розвиток цієї ідеї у працях Талеба пов'язаний із переосмисленням ролі випадковості та невизначеності у складних системах, зокрема політичних. Він наголошує, що значна частина подій, які визначають історичний розвиток, не піддається традиційному прогнозуванню, оскільки вони виходять за межі звичних моделей аналізу. У політичному контексті це означає, що революції, політичні кризи або різкі зміни геополітичного балансу часто мають характер «чорних лебедів», адже вони виникають несподівано і мають масштабні наслідки [37, с. 45]. Такі підходи перегукуються з ідеями інших дослідників глобальних процесів, зокрема Самюель Гантінгтон та Френсіс Фукуяма, які також звертали увагу на нелінійність історичного розвитку та обмеженість універсальних моделей пояснення політичних змін [2, с. 156; 27, с. 98].

Таким чином, історія виникнення поняття «чорного лебедя» демонструє еволюцію від метафори неможливого до концептуального інструменту аналізу реальності. Емпіричний досвід відкриття чорних лебедів в Австралії став поворотним моментом у переосмисленні природи знання, показавши, що навіть найстійкіші переконання можуть бути зруйновані одиничним фактом. У сучасній політичній науці ця ідея набуває особливого значення, оскільки дозволяє враховувати фактори невизначеності та непередбачуваності, які суттєво впливають на розвиток політичних процесів.

Розвиток концепції «чорного лебедя» як повноцінного аналітичного інструменту безпосередньо пов'язаний із діяльністю Насім Ніколас Талеб, який поєднав у своїй інтелектуальній біографії досвід філософа, математика та практикуючого трейдера. Така міждисциплінарність дозволила йому вийти за межі вузькоспеціалізованих підходів і сформулювати концепцію, що пояснює поведінку складних систем у ситуаціях невизначеності. Широке визнання ці ідеї отримали після публікації книги «The Black Swan» у 2007 році, де автор систематизував власні спостереження щодо природи рідкісних, але впливових подій [39, с. 45]. Талеб не лише запропонував новий термінологічний апарат, а й

заклав підґрунтя для переосмислення ролі випадковості у соціальних, економічних і політичних процесах.

Інтелектуальний контекст, у якому формувалася ця теорія, пов'язаний із критикою традиційних наукових підходів до аналізу реальності. Центральне місце в цьому займає поняття «платонічної омани», яке Талеб використовує для опису схильності людей спрощувати складний світ, підганяючи його під ідеалізовані моделі. Йдеться про прагнення описати реальність через чіткі математичні конструкції, зокрема через моделі нормального розподілу, які передбачають стабільність і передбачуваність явищ. Такий підхід, за Талебом, створює ілюзію контролю та зрозумілості, але водночас ігнорує існування екстремальних відхилень, які і формують найбільш значущі події [26, с. 112].

Критика «платонічної омани» має безпосереднє значення для аналізу політичних процесів. У політичній науці довгий час домінували моделі, що орієнтувалися на поступовий розвиток і відносну передбачуваність змін. Проте реальна політична динаміка часто демонструє протилежне: різкі переломи, неочікувані кризи, раптові трансформації режимів або зміни суспільних настроїв. Саме такі явища випадають із меж стандартних моделей і не можуть бути адекватно пояснені в рамках класичних підходів. У цьому сенсі концепція Талеба виступає як інструмент критичного аналізу, що дозволяє виявити обмеження існуючих теоретичних конструкцій і врахувати роль непередбачуваних факторів у політичному житті.

Подальший розвиток цих ідей у роботах Талеба, зокрема у концепції «антикрихкості», підсилює акцент на тому, що складні системи можуть не лише зазнавати впливу випадкових подій, але й адаптуватися до них або навіть отримувати вигоду від нестабільності [40, с. 67]. Такий підхід розширює можливості аналізу політичних процесів, оскільки дозволяє розглядати невизначеність не лише як загрозу, а й як фактор трансформації та розвитку.

Ключове місце у концепції «чорного лебедя», запропонованій Насім Ніколас Талеб, займає визначення критеріїв, за якими подію можна віднести до цього типу. Автор окреслює три взаємопов'язані характеристики, що дозволяють

ідентифікувати такі явища та відмежувати їх від звичайних випадкових подій. Саме ці критерії формують аналітичне ядро теорії та забезпечують її застосовність у дослідженні політичних процесів.

Першою характеристикою є аномальність події. Йдеться про те, що «чорний лебідь» перебуває поза межами звичних очікувань і не може бути виведений із попереднього досвіду. У рамках наявних знань і моделей така подія виглядає практично неможливою або щонайменше вкрай малоймовірною. Вона не має очевидних передумов, які дозволили б її передбачити, а тому випадає з поля стандартного прогнозування. Саме ця риса підкреслює обмеженість індуктивного мислення, яке ґрунтується на узагальненні минулого досвіду [38, с. 67].

Другою визначальною ознакою є екстремальний вплив. Події типу «чорного лебедя» мають масштабні наслідки, які можуть змінювати структуру системи, у межах якої вони відбуваються. У політичному контексті це проявляється у вигляді системних криз, зміни політичних режимів, різких геополітичних зрушень або трансформації суспільних настроїв. Вплив таких подій виходить далеко за межі локальних змін і часто визначає подальшу траєкторію розвитку політичних процесів [35, с. 98]. Важливо, що саме поєднання непередбачуваності та значного масштабу наслідків робить «чорного лебедя» критично важливим об'єктом аналізу.

Третьою характеристикою є ретроспективна передбачуваність. Після того як подія відбулася, виникає тенденція пояснювати її як логічний і навіть неминучий результат попередніх процесів. Людське мислення прагне впорядкувати хаотичну реальність, створюючи наративи, які роблять подію зрозумілою та «очікуваною». Унаслідок цього втрачається усвідомлення її справжньої непередбачуваності. Як зазначає Талеб, така ретроспективна раціоналізація створює ілюзію знання та підсилює віру в здатність прогнозувати майбутнє, хоча насправді вона лише маскує обмеженість наших аналітичних інструментів [30, с. 67].

У сукупності ці три характеристики дозволяють розглядати «чорний лебідь» як специфічний тип події, що поєднує радикальну новизну, значний вплив і схильність до подальшого переосмислення. Для політичної науки це має особливе значення, оскільки дає змогу аналізувати процеси, які не вписуються у традиційні моделі розвитку, але водночас визначають ключові зрушення у функціонуванні політичних систем.

Сутність теорії «чорного лебедя» розкривається через низку базових ідей, що стосуються природи знання, меж передбачення та специфіки функціонування складних систем. Центральною серед них є проблема індукції, яку Насім Ніколас Талеб розглядає як одну з ключових когнітивних пасток людського мислення. Суть цієї проблеми полягає в тому, що узагальнення, зроблені на основі великої кількості спостережень, не гарантують їхньої універсальності. Класичний приклад із тисячею днів спостереження за білими лебедями ілюструє, що навіть тривалий досвід не виключає появи винятку, який повністю змінює попереднє уявлення. Така логіка підриває віру в стабільність емпіричних закономірностей і демонструє обмеженість прогнозів, що спираються лише на минулі дані [3, с. 89].

У межах цієї критики Талеб вводить розрізнення між двома типами середовищ - Медіокристаном та Екстремістаном, які по-різному реагують на випадковість і відхилення. Медіокристан описує системи, у яких домінує нормальний розподіл, а окремі відхилення не мають суттєвого впливу на загальну картину. До таких явищ можна віднести фізичні характеристики людини, зокрема зріст або вагу, де навіть крайні значення не здатні радикально змінити середні показники. У таких системах прогнозування є відносно надійним, оскільки вони характеризуються стабільністю та обмеженістю варіацій [34, с. 89].

На противагу цьому, Екстремістан охоплює сфери, де домінують нерівномірні розподіли і де окремі події можуть мати непропорційно великий вплив. Йдеться про фінансові ринки, політичні процеси, інформаційні потоки або глобальні кризи, де одна подія здатна кардинально змінити структуру всієї системи. У таких умовах «чорні лебеді» відіграють визначальну роль, оскільки

саме вони формують ключові зрушення і визначають подальший розвиток подій. Це означає, що традиційні методи аналізу, які працюють у межах Медіокристану, виявляються неефективними для розуміння процесів, що відбуваються в Екстремістані [27, с. 156].

Застосування цієї дихотомії до політичної сфери дозволяє краще зрозуміти природу сучасних трансформацій. Політичні системи дедалі більше наближаються до логіки Екстремістану, де стабільність є відносною, а вирішальну роль відіграють рідкісні, але потужні події. Це змушує переглянути підходи до аналізу та прогнозування політичних процесів, враховуючи не лише типові сценарії розвитку, а й можливість радикальних і неочікуваних змін, що здатні визначити нову конфігурацію політичної реальності.

Важливим елементом теорії «чорного лебедя» є аналіз ролі людської психології у сприйнятті невизначеності та випадковості. Насім Ніколас Талеб підкреслює, що обмеження прогнозування зумовлені не лише складністю самих систем, а й особливостями людського мислення, яке схильне спрощувати реальність і ігнорувати нестандартні сценарії. Саме когнітивні механізми часто стають причиною того, що люди не здатні адекватно оцінювати ризики та значення рідкісних подій.

Одним із ключових проявів цього є так звана помилка наративу. Людська свідомість прагне впорядкувати хаотичні дані шляхом створення логічних історій, які пояснюють події як послідовний і зрозумілий процес. У результаті складні явища редукуються до простих причинно-наслідкових схем, що створює ілюзію розуміння. Такий підхід особливо поширений у політичному аналізі, де після настання значущих подій формуються пояснення, які виглядають переконливо, але часто ігнорують випадковість і множинність факторів. Як зазначає Талеб, ці наративи не лише спрощують реальність, а й викривляють її, оскільки зосереджуються на тих елементах, які легко інтегрувати в логічну історію [25, с. 34].

Іншим важливим аспектом є когнітивні упередження, які впливають на сприйняття ризику. Люди схильні недооцінювати події з низькою ймовірністю,

навіть якщо їхні наслідки можуть бути масштабними. Це пов'язано з тим, що мислення орієнтується на частоту повторюваних явищ і надає їм більшу вагу, ніж одиничним, але потенційно визначальним подіям. Унаслідок цього ризики, пов'язані з «чорними лебедями», часто залишаються поза увагою як у повсякденному житті, так і на рівні політичних рішень [25, с. 156].

У політичному контексті така когнітивна обмеженість має особливо відчутні наслідки. Недооцінка рідкісних, але критично важливих подій може призводити до стратегічних прорахунків, неготовності до криз або запізнілої реакції на загрози. Водночас схильність до ретроспективного пояснення вже здійснених подій формує хибне відчуття контролю над процесами, що ускладнює вироблення адекватних управлінських рішень. У цьому сенсі теорія «чорного лебедя» не лише описує специфіку подій, а й вказує на необхідність критичного переосмислення самих механізмів мислення, які лежать в основі політичного аналізу.

1.2. Основні положення та категоріальний апарат концепції Нассіма Талеба

Поділ на Медіокристан та Екстремістан є одним із базових аналітичних інструментів у теорії Насім Ніколас Талеб, який дозволяє розмежувати типи середовищ залежно від характеру ризику та впливу окремих подій. У межах Медіокристану функціонують системи, де варіації є обмеженими, а відхилення не здатні суттєво змінити загальну картину. Такі системи підпорядковуються логіці нормального розподілу, який часто зображується у вигляді дзвоноподібної кривої. У цьому середовищі окремі екстремальні значення не мають визначального впливу на середні показники. Наприклад, якщо до великої групи людей додати людину з максимальною у світі вагою, це майже не змінить середнє значення ваги в групі. Подібна стабільність робить Медіокристан

відносно передбачуваним і дозволяє застосовувати класичні статистичні моделі [40, с. 45].

Натомість Екстремістан описує принципово інший тип реальності, у якому домінують нерівномірні розподіли з так званими «товстими хвостами». У таких системах окремі події або суб'єкти можуть мати непропорційно великий вплив на загальний результат. Типовим прикладом є розподіл багатства, інформаційних потоків або політичного впливу, де невелика кількість акторів формує основну частину результату. Якщо до групи людей додати особу з надзвичайно великим капіталом, середній показник різко зміниться, що демонструє нестабільність і чутливість системи до поодиноких факторів. Саме в межах Екстремістану виникають події типу «чорного лебедя», оскільки структура таких систем сприяє появі рідкісних, але визначальних явищ [6, с. 45].

Тісно пов'язаною з цим поділом є проблема індукції, яку Талеб ілюструє через метафору «індика». У цій моделі птах, якого щоденно годують, поступово формує уявлення про світ як безпечний і передбачуваний. Кожен новий день підкріплює це переконання, створюючи ілюзію стабільності. Проте в певний момент відбувається подія, яка повністю руйнує попередній досвід і демонструє хибність зроблених узагальнень. Цей приклад показує, що навіть велика кількість підтверджень не гарантує правильності висновків, якщо система залишається відкритою до радикальних змін [33, с. 45].

Звідси випливає ключова теза теорії: майбутнє не може бути надійно передбачене шляхом простого продовження тенденцій минулого. Екстраполяція даних працює лише в умовах стабільних систем, характерних для Медіокристану, але втрачає ефективність у середовищі Екстремістану, де вирішальну роль відіграють рідкісні та непередбачувані події. Для політичного аналізу це означає необхідність врахування не лише типових сценаріїв розвитку, а й потенційних «розривів», які можуть радикально змінити траєкторію політичних процесів.

Перехід від опису історичного походження концепції до її використання як наукового інструментарію вимагає звернення до категоріального апарату та

логічних конструкцій, які сформулював Насім Ніколас Талеб. Його підхід ґрунтується на переосмисленні базових принципів статистики та теорії ймовірностей, з акцентом на тих аспектах реальності, які традиційні моделі залишають поза увагою. У цьому контексті ключовим є поділ світу на Медіокристан та Екстремістан, що задає рамку для розуміння природи ризику та можливостей прогнозування.

Медіокристан охоплює ті сфери, де діє логіка нормального розподілу і де окремі відхилення не здатні істотно змінити загальну картину. У таких системах крайні значення мають обмежений вплив, а середні показники залишаються стабільними навіть за наявності аномалій. Саме тому класичні статистичні моделі демонструють тут відносну ефективність. Натомість Екстремістан характеризується принципово іншою структурою: у ньому панують нерівномірні розподіли, для яких властива висока концентрація впливу в окремих точках. У таких умовах поодинокі події можуть визначати поведінку всієї системи, що робить її вразливою до «чорних лебедів» і водночас складною для прогнозування [15, с. 67]. Це розмежування має особливе значення для політичної науки, оскільки сучасні політичні процеси дедалі більше наближаються до логіки Екстремістану.

Важливим елементом концепції є також проблема індукції, яку Талеб ілюструє через метафору «індика». Цей образ демонструє, як накопичений досвід формує ілюзію стабільності, яка може бути раптово зруйнована подією, що не вписується у попередні закономірності. Індуктивне мислення, засноване на екстраполяції минулих даних, виявляється недостатнім у ситуаціях, де система допускає радикальні злами. Звідси випливає висновок, що передбачення майбутнього не може ґрунтуватися лише на аналізі минулого, особливо в умовах високої невизначеності [29, с. 89].

Категоріальний апарат теорії включає низку ключових понять, які дозволяють точніше описати природу складних процесів. Одним із таких понять є «товсті хвости», що позначає тип розподілу, у якому ймовірність екстремальних подій значно вища, ніж передбачає класична модель Гаусса. Це

означає, що події великого масштабу не є статистичними винятками, а становлять органічну частину системи. Іншим важливим концептом є помилка наративу, яка полягає у схильності людини конструювати логічні пояснення для випадкових або хаотичних явищ, створюючи ілюзію причинності там, де її може не існувати [31, с. 98].

Окреме місце посідає поняття ігрового обману, що відображає хибне перенесення логіки контрольованих систем, таких як азартні ігри, на реальне життя. У той час як у грі правила є стабільними і відомими, у реальних соціальних і політичних процесах вони можуть змінюватися непередбачувано, що робить будь-які аналогії з «чесними» ймовірностями некоректними. Тісно пов'язаним із цим є поняття платонічної омани, яке описує схильність ототожнювати абстрактні моделі з реальністю. У результаті математичні конструкції починають сприйматися як точне відображення світу, хоча насправді вони лише спрощують його, відкидаючи складність і невизначеність [2, с. 156].

Узагальнюючи, можна стверджувати, що категоріальний апарат теорії «чорного лебедя» формує альтернативну мову опису реальності, яка враховує нестабільність, асиметрію та роль випадковості. Це дозволяє використовувати концепцію не лише як пояснювальну модель, а і як інструмент аналізу політичних процесів, у яких традиційні підходи часто виявляються недостатніми для інтерпретації сучасних трансформацій.

Важливою складовою концепції «чорного лебедя» є ідея негативної емпірики та пов'язана з нею проблема «сліпоті» до рідкісних, але визначальних подій. Насім Ніколас Талеб звертає увагу на те, що знання, побудоване лише на позитивних підтвердженнях, є принципово обмеженим. Людське мислення орієнтується на наявні факти, тоді як відсутність подій або явищ часто ігнорується як джерело інформації. У результаті формується викривлене уявлення про реальність, у якому враховуються лише спостережувані закономірності, а потенційні ризики залишаються поза аналізом.

Одним із проявів цього є підтверджувальне упередження, яке полягає у схильності відбирати інформацію, що підтверджує вже сформовані переконання.

Замість того щоб шукати факти, які можуть поставити під сумнів існуючі уявлення, люди зосереджуються на тих даних, які узгоджуються з їхніми очікуваннями. Такий підхід створює ілюзію впорядкованості та стабільності, але водночас знижує здатність помічати слабкі сигнали можливих змін. У політичному контексті це може проявлятися у недооцінці загроз, ігноруванні альтернативних сценаріїв або переоцінці стійкості існуючих інституцій [26, с. 112].

Тісно пов'язаною з цим є різниця між «доказами відсутності» та «відсутністю доказів», на якій Талеб робить особливий акцент. Відсутність певних подій у минулому часто інтерпретується як свідчення їхньої неможливості, хоча насправді це лише вказує на те, що такі події ще не відбулися або не були зафіксовані. Наприклад, відсутність великих криз або катастроф упродовж певного періоду може створювати відчуття безпеки, але не усуває ймовірності їх виникнення в майбутньому. Така помилка мислення посилює вразливість систем до «чорних лебедів», оскільки знижує готовність до несподіваних змін [41, с. 101].

У межах теорії це означає, що аналіз ризиків має враховувати не лише наявні дані, а й ті можливості, які залишаються поза емпіричним спостереженням. Негативна емпірика передбачає увагу до того, чого ми не бачимо або не враховуємо, але що потенційно може мати вирішальний вплив. Для політичної науки це відкриває можливість більш глибокого аналізу невизначеності, оскільки дозволяє виявляти приховані ризики та оцінювати стійкість систем не лише на основі їхнього минулого, а й з урахуванням можливих, але ще не реалізованих сценаріїв розвитку.

Таблиця 1.1

Когнітивні викривлення та їх вплив на сприйняття ризику

Поняття	Сутність	Як проявляється	Наслідки для аналізу політичних процесів
Підтверджувальне упередження	Схильність шукати інформацію, що підтверджує власні переконання	Вибіркове сприйняття фактів, ігнорування	Недооцінка ризиків, хибні прогнози, стратегічні помилки

		альтернативних даних	
Відсутність доказів	Неправильне трактування відсутності подій як їх неможливості	Відчуття стабільності через відсутність криз у минулому	Неготовність до різних змін, запізнілі реакції
Докази відсутності	Реальна відсутність явища, підтверджена дослідженнями	Вимагає активного пошуку спростувань і перевірок	Формує більш критичний і обережний підхід до прогнозування
Негативна емпірика	Аналіз того, що не відбулося або не спостерігалось	Урахування «невидимих» ризиків і можливостей	Підвищення якості оцінки невизначеності та стійкості систем

Логічним завершенням концепції «чорного лебедя» у працях Насім Ніколас Талеб виступає формування практичних підходів до дій в умовах радикальної невизначеності. Однією з таких моделей є стратегія «штанги» (barbell strategy), яка передбачає відмову від поміркованих, «середніх» сценаріїв на користь поєднання двох протилежних підходів. Її суть полягає в одночасному використанні максимально консервативних рішень для захисту від негативних ризиків і відкритості до високоризикових можливостей, що потенційно можуть принести значні вигоди.

У межах цієї стратегії основна частина ресурсів спрямовується на забезпечення стабільності та мінімізацію втрат у разі настання негативних «чорних лебедів». Йдеться про такі рішення, які дозволяють уникнути критичних наслідків навіть у разі екстремальних подій. Водночас невелика частина ресурсів інвестується у високоризикові напрями, які можуть забезпечити непропорційно великий результат у разі реалізації позитивного сценарію. Такий підхід дозволяє одночасно знизити вразливість системи та зберегти потенціал для розвитку в умовах невизначеності [28, с. 34].

Принциповим елементом цієї логіки є свідоме ігнорування «середніх» варіантів, які створюють ілюзію безпеки, але насправді залишають систему відкритою до серйозних втрат. Помірковані стратегії часто базуються на припущенні стабільності середовища, що характерно для Медіокристану, але в умовах Екстремістану вони виявляються найбільш уразливими, оскільки не

забезпечують достатнього захисту від екстремальних подій і водночас обмежують можливості отримання вигоди від позитивних змін.

Для кращого розуміння відмінностей між типами середовищ, у яких застосовується ця стратегія, доцільно узагальнити характеристики Медіокристану та Екстремістану у порівняльній формі.

Таблиця 1.2

Порівняльна характеристика Медіокристану та Екстремістану

Критерій	Медіокристан	Екстремістан
Тип розподілу	Нормальний (гаусівський)	Нерівномірний («товсті хвости»)
Вплив окремих подій	Незначний	Непропорційно великий
Роль аномалій	Мінімальна	Визначальна
Передбачуваність	Висока	Низька
Приклади	Фізичні характеристики людини	Фінанси, політика, інформаційні процеси
Поведінка системи	Стабільна	Нестабільна, чутлива до змін

Таким чином, стратегія «штанги» відображає адаптивний підхід до управління ризиками в умовах Екстремістану, де традиційні методи прогнозування втрачають ефективність. Вона дозволяє не лише зменшити потенційні втрати, а й використати непередбачуваність як ресурс для розвитку, що є особливо актуальним у сучасних політичних процесах, які дедалі більше характеризуються високим рівнем невизначеності.

1.3. Значення непередбачуваних подій у суспільно-політичному розвитку

Філософський аспект теорії «чорного лебедя» дозволяє переосмислити саму природу історичного розвитку, зокрема роль подій у формуванні політичної реальності. У цьому контексті Насім Ніколас Талеб виступає з критикою уявлення про історію як лінійний, поступовий процес. Традиційні підходи до аналізу суспільного розвитку часто ґрунтуються на ідеї безперервності та закономірного прогресу, однак фактичний перебіг історії демонструє іншу логіку. Ключові зміни відбуваються не поступово, а стрибкоподібно, у формі різких зламів, які не можуть бути передбачені на основі попередніх тенденцій. Революції, війни, розпади імперій або трансформації політичних режимів

зазвичай виникають як результат поєднання факторів, серед яких вирішальну роль відіграють непередбачувані події.

Такий підхід дозволяє розглядати окрему подію не як випадковий епізод, а як потенційний «локомотив історії», що здатний змінити напрям розвитку цілих регіонів або навіть глобальної системи. Історичний процес у цьому сенсі набуває нелінійного характеру, де періоди відносної стабільності можуть раптово змінюватися фазами глибоких трансформацій. Це узгоджується з ширшими теоретичними підходами до аналізу міжнародних відносин, зокрема з ідеями Генрі Кіссінджер, який підкреслював значення переломних моментів у формуванні світового порядку [10, с. 101].

Особливе місце у цьому контексті займає поняття «хвостових подій», яке відображає вплив явищ із низькою ймовірністю, але надзвичайно високими наслідками. Саме такі події здатні визначати траєкторію розвитку на десятиліття вперед, змінюючи політичні, економічні та соціальні структури. Класичним прикладом є Сараєвське вбивство 1914 року, яке стало каталізатором Першої світової війни. Сам факт вбивства не виглядав як подія глобального масштабу, однак у поєднанні з уже існуючими напруженнями він спричинив ланцюгову реакцію, що призвела до кардинальної перебудови європейської та світової політичної системи.

У межах теорії «чорного лебедя» такі події не розглядаються як аномалії, що порушують нормальний перебіг історії, а як її невід’ємна складова. Вони демонструють, що історичний розвиток формується не лише поступовими змінами, а й різкими стрибками, які не піддаються класичному прогнозуванню. Для політичної науки це означає необхідність врахування нелінійності процесів та визнання того, що саме рідкісні й непередбачувані події часто визначають ключові вектори розвитку суспільства.

Аналіз впливу подій типу «чорного лебедя» на політичну стабільність дозволяє виявити суттєві обмеження сучасних підходів до прогнозування та управління політичними процесами. У межах концепції Насім Ніколас Талеб особлива увага приділяється тому, що найбільш значущі політичні

трансформації часто залишаються поза межами очікувань експертного середовища. Це пов'язано з тим, що аналітичні моделі, які використовуються в політичній науці та розвідувальних структурах, здебільшого орієнтовані на стабільні сценарії розвитку і не враховують можливість різких, нелінійних змін.

Криза експертного прогнозування проявляється у нездатності передбачити події, які згодом визначають перебіг історії. Показовими у цьому сенсі є падіння Падіння Берлінської стіни або хвиля протестів, відома як Арабська весна. Обидва випадки стали несподіваними для більшості аналітиків, хоча заднім числом їм часто надається статус «закономірних» процесів. Така ситуація пояснюється залежністю експертного знання від наявних даних і моделей, які не здатні врахувати приховані фактори, накопичення напруження в системі або випадкові тригери, що запускають масштабні зміни [34, с. 89]. У результаті формується розрив між аналітичними очікуваннями та реальною динамікою політичних процесів.

Важливим наслідком появи «чорних лебедів» у політиці є ефект доміно, який проявляється у поширенні наслідків однієї події на ширший регіональний або глобальний рівень. Локальний інцидент може виступати тригером для серії взаємопов'язаних змін, які руйнують існуючі баланси сил, системи безпеки або економічні зв'язки. У глобалізованому світі, де політичні, економічні та інформаційні процеси тісно переплетені, така ланцюгова реакція стає особливо ймовірною. Саме тому навіть події, які спочатку здаються обмеженими за масштабом, можуть мати довготривалі та далекосяжні наслідки [10, с. 101].

У цьому контексті теорія «чорного лебедя» дозволяє по-новому оцінити природу політичної стабільності. Вона показує, що стабільність не є сталим станом системи, а радше тимчасовим балансом, який може бути порушений під впливом несподіваних факторів. Це означає, що політичні системи повинні розглядатися не лише з точки зору їхньої поточної рівноваги, а й з урахуванням потенційних точок зламу, які можуть змінити їхню структуру в короткий проміжок часу.

Суспільна реакція на події типу «чорного лебедя» демонструє характерні механізми сприйняття невизначеності, які безпосередньо впливають на політичну динаміку. Одним із ключових явищ у цьому контексті є ретроспективне раціоналізування, яке Насім Ніколас Талеб розглядає як системну помилку мислення. Після настання значущої події формується переконання, що вона була передбачуваною або навіть неминучою. Політичні актори, експертне середовище та медіа вибудовують пояснювальні моделі, які створюють ілюзію логічної послідовності подій. У результаті непередбачуваність підміняється реконструйованою причинністю, що ускладнює адекватну оцінку реальних ризиків у майбутньому [25, с. 156].

Таке постфактум-пояснення має не лише когнітивний, а й політичний вимір. Воно формує у суспільстві відчуття, що складні події можуть бути пояснені простими причинно-наслідковими зв'язками, а отже - контрольовані. Це, у свою чергу, підсилює довіру до інструментів прогнозування, навіть якщо вони вже продемонстрували свою обмеженість. Небезпека полягає в тому, що подібна впевненість знижує готовність до наступних непередбачуваних подій, оскільки створює хибне уявлення про їхню передбачуваність.

Окремим аспектом є трансформація суспільних цінностей під впливом екстремальних подій. Кризи, терористичні акти або глобальні катастрофи здатні в короткий час змінювати пріоритети суспільства, зокрема баланс між свободою та безпекою. Показовим прикладом є Теракти 11 вересня 2001 року, після яких у багатьох країнах було посилено контрольні та безпекові механізми, що супроводжувалося розширенням повноважень держави. Подібні зміни свідчать про те, що «чорні лебеді» можуть впливати не лише на інституційний рівень, а й на базові уявлення громадян про допустимі межі державного втручання [10, с. 101].

У свою чергу, економіко-політичний резонанс таких подій проявляється у трансформації моделей державного управління. В умовах зростаючої невизначеності традиційне довгострокове стратегічне планування поступово поступається місцем кризовому менеджменту. Держави змушені діяти

реактивно, адаптуючись до нових викликів у режимі постійної нестабільності. Це змінює характер політичного управління, роблячи його більш гнучким, але водночас менш передбачуваним [5, с. 35].

Важливим наслідком цього процесу є нерівномірність впливу «чорних лебедів» на різні політичні системи. Одні з них виявляються крихкими і зазнають руйнівних наслідків під тиском екстремальних подій, тоді як інші демонструють здатність до адаптації або навіть посилення. У цьому контексті доречно звернутися до концепції антикрихкості, яку Талеб розвиває у подальших дослідженнях [1, с. 67]. Антикрихкі системи не лише витримують шоки, а й використовують їх як ресурс для розвитку, трансформуючи кризу в можливість для оновлення.

Для узагальнення відмінностей між типами політичних систем у контексті реагування на «чорних лебедів» доцільно подати їх у структурованій формі.

Таблиця 1.3

Реакція політичних систем на події типу «чорного лебедя»

Тип системи	Характеристика	Реакція на кризу	Наслідки
Крихка система	Низька адаптивність, жорстка структура	Дезорганізація, втрата контролю	Руйнування або глибока криза
Стійка система	Здатність витримувати зовнішні впливи	Збереження функціонування	Мінімальні втрати, стабілізація
Антикрихка система	Висока гнучкість, здатність до змін	Адаптація та використання кризи	Посилення позицій, розвиток

Таким чином, суспільна реакція на «чорні лебеді» та їхній економіко-політичний резонанс демонструють складний взаємозв'язок між когнітивними механізмами, інституційними змінами та трансформацією цінностей. Це дозволяє розглядати непередбачувані події не лише як джерело ризику, а і як фактор, що визначає напрям еволюції політичних систем.

Аналіз сучасних політичних процесів в Україні дозволяє розглядати війну як приклад події, що відповідає ключовим характеристикам «чорного лебедя» у розумінні Насім Ніколас Талеб. Попри те, що загрози з боку Росії існували тривалий час і були предметом політичних дискусій, масштаб, швидкість розвитку та характер повномасштабного вторгнення виявилися такими, що вийшли за межі попередніх моделей безпеки. Більшість аналітичних підходів

орієнтувалися на локалізовані конфлікти або обмежені військові сценарії, тоді як реальний перебіг подій продемонстрував здатність до радикального порушення існуючих уявлень про війну в Європі [14, с. 234].

У цьому контексті важливо звернути увагу на поняття асиметрії, яке є одним із ключових для розуміння впливу подібних подій. Первинний імпульс може виглядати обмеженим за масштабом, проте його наслідки поширюються на значно ширший простір, змінюючи структуру міжнародних відносин. Війна в Україні стала прикладом такої асиметрії: подія, що має географічну локалізацію, спричинила масштабні трансформації у глобальній політиці, економіці та безпекових практиках. Це проявляється, зокрема, у перегляді стратегій колективної безпеки, посиленні ролі міжнародних союзів та зміні підходів до військового планування [11, с. 134].

Значущим аспектом є також вплив цих подій на формування нового світового порядку. Війна стала каталізатором для перегляду енергетичної політики європейських держав, зокрема зменшення залежності від російських енергоресурсів, а також стимулювала переосмислення безпекових пріоритетів на рівні Європейський Союз та НАТО. Події в Україні продемонстрували, що локальний конфлікт у сучасному глобалізованому світі може мати системний вплив, змінюючи баланс сил і формуючи нові політичні альянси [9, с. 78].

Окрему увагу варто приділити концепції «тихого ризику», яку Талеб розглядає як накопичення прихованих загроз у періоди відносної стабільності. Довготривалий період відсутності масштабних конфліктів у Європі після завершення «холодної війни» створив ілюзію безпеки та передбачуваності. Проте ця стабільність супроводжувалася накопиченням структурних протиріч, які врешті-решт реалізувалися у формі відкритого конфлікту. У цьому сенсі війна в Україні демонструє, як «тихий ризик» може трансформуватися у подію з масштабними наслідками, що змінює політичний ландшафт на регіональному та глобальному рівнях [28, с. 34].

Таким чином, кейс України ілюструє, як непередбачуваність і асиметричність подій формують нову логіку політичних процесів. Війна

виступає не лише як криза, а як фактор, що запускає глибокі трансформації у системі міжнародних відносин, змінює підходи до безпеки та підкреслює необхідність переосмислення традиційних моделей аналізу політичної реальності.

Висновок до розділу I

У першому розділі було послідовно розкрито теоретико-методологічні засади концепції «чорного лебедя» та визначено її значення для аналізу складних соціально-політичних процесів. З'ясовано, що еволюція поняття - від античної метафори до сучасної наукової категорії - відображає зміну підходів до розуміння невизначеності, випадковості та меж людського знання. Концептуалізація цієї ідеї у працях Насім Ніколас Талеб дозволила сформувати новий аналітичний інструментарій, спрямований на дослідження рідкісних, але визначальних подій.

У ході аналізу встановлено, що «чорний лебідь» як теоретична конструкція базується на трьох ключових характеристиках: аномальності, екстремальному впливі та ретроспективній передбачуваності. Саме поєднання цих ознак дає змогу ідентифікувати події, які виходять за межі стандартних моделей прогнозування та визначають траєкторію розвитку політичних систем. Особливу увагу приділено критиці індуктивного мислення, яка демонструє обмеженість узагальнень, побудованих виключно на попередньому досвіді.

Розкриття категоріального апарату концепції дозволило окреслити її методологічну специфіку. Поділ на Медіокристан та Екстремістан показує, що різні типи систем по-різному реагують на ризики, а отже, потребують різних підходів до аналізу. У цьому контексті традиційні статистичні моделі виявляються ефективними лише в умовах стабільних середовищ, тоді як для складних політичних процесів, що функціонують за логікою Екстремістану, вони є недостатніми. Додатково було проаналізовано ключові когнітивні обмеження, зокрема підтверджувальне упередження, помилку наративу та

платонічну оману, які впливають на сприйняття ризику та ускладнюють адекватне розуміння невизначеності.

Окремий акцент зроблено на практичних аспектах застосування теорії, зокрема на стратегії «штанги» та концепції антикрихкості, які пропонують альтернативні підходи до управління ризиками. Вони орієнтують на поєднання захисту від негативних сценаріїв із відкритістю до можливостей, що виникають унаслідок нестабільності. Такий підхід дозволяє не лише мінімізувати втрати, а й використовувати невизначеність як ресурс розвитку.

Узагальнюючи результати, можна зробити висновок, що теорія «чорного лебедя» формує альтернативну парадигму аналізу політичних процесів, яка враховує нелінійність, асиметрію та визначальну роль рідкісних подій. Вона дозволяє відійти від спрощених моделей поступового розвитку та зосередитися на тих факторах, які фактично формують динаміку сучасної політики. Це створює підґрунтя для подальшого дослідження впливу «чорних лебедів» на конкретні політичні процеси та розробки більш адекватних підходів до їх аналізу і прогнозування.

РОЗДІЛ II. ЗАСТОСУВАННЯ ТЕОРІЇ «ЧОРНОГО ЛЕБЕДЯ» ДЛЯ АНАЛІЗУ СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

2.1. Методи та підходи дослідження політичних процесів у контексті теорії «Чорного лебедя»

Застосування теорії «чорного лебедя» у політичній науці зумовлює зміну дослідницької парадигми: акцент поступово зміщується від спроб точного прогнозування до оцінки вразливості політичних систем. У цьому підході, сформульованому Насім Ніколас Талеб, ключовим стає розуміння того, що майбутнє не піддається повному передбаченню, а отже, ефективний аналіз має зосереджуватися на здатності системи витримувати шоки. Традиційні інструменти, такі як екстраполяція трендів або соціологічні опитування, орієнтовані на «середні» значення, демонструють обмежену ефективність у ситуаціях, де вирішальну роль відіграють аномальні події. Вони відображають типові сценарії, але не враховують можливість радикальних відхилень, які і визначають перебіг політичних процесів [33, с. 45].

У цьому контексті відбувається відмова від орієнтації на умовний «середній сценарій», який створює ілюзію стабільності, але не забезпечує готовності до екстремальних змін. Натомість головна увага зосереджується на наслідках потенційних подій, а не на їхній ймовірності. Питання «яка ймовірність кризи чи війни» поступається більш практичному підходу: «які наслідки матиме така подія для політичної системи, якщо вона відбудеться». Така логіка дозволяє змістити фокус з передбачення до підготовки, що є більш релевантним у середовищі Екстремістану, де навіть малоймовірні події можуть мати вирішальне значення [35, с. 98].

Практичним втіленням цього підходу виступає сценарне планування та метод стрес-тестування, які набувають дедалі більшого значення у сучасному державному управлінні. На відміну від класичних моделей планування, що

базуються на ймовірних сценаріях, сценарне планування в умовах невизначеності передбачає розробку екстремальних варіантів розвитку подій, включаючи ті, які раніше вважалися малоймовірними або навіть неможливими. Це дозволяє виявити слабкі місця системи та оцінити її здатність реагувати на радикальні виклики.

Стрес-тестування державних інститутів є логічним продовженням цієї методології. Воно полягає у моделюванні ситуацій, у яких звичні ресурси або механізми функціонування системи стають недоступними. Аналізу підлягають ключові сфери - логістика, медична система, оборона, комунікації - з точки зору їхньої здатності зберігати функціональність в умовах максимального навантаження або часткової дестабілізації. Такий підхід дозволяє не лише оцінити рівень стійкості системи, а й визначити напрями її зміцнення [5, с. 35].

Отже, зміна дослідницької парадигми, що пропонується у межах теорії «чорного лебедя», полягає у переході від прагнення передбачити майбутнє до здатності ефективно реагувати на його непередбачуваність. Це відкриває нові можливості для політичного аналізу, орієнтованого на підвищення стійкості систем та мінімізацію наслідків екстремальних подій.

У межах сучасного політичного аналізу важливим інструментом роботи з невизначеністю стає метод «Red Teaming», який доповнює логіку теорії «чорного лебедя», сформульованої Насім Ніколас Талеб. Сутність цього підходу полягає у створенні спеціальних аналітичних груп, завданням яких є не підтвердження існуючих стратегій, а їхня критика через пошук слабких місць. Такі групи моделюють альтернативні сценарії, включаючи ті, що на перший погляд здаються малоймовірними або навіть абсурдними. Інтелектуальна провокація, закладена в основу цього методу, дозволяє виявити ризики, які залишаються непомітними в межах стандартного аналітичного мислення.

Ефективність «Red Teaming» пов'язана з його здатністю долати когнітивну інерцію офіційних структур. У традиційних системах прийняття рішень домінує прагнення до узгодженості та підтвердження вже прийнятих рішень, що обмежує спектр можливих сценаріїв. Залучення «червоної команди» створює

альтернативний канал аналізу, де заохочується сумнів, критика та пошук нестандартних загроз. Це особливо важливо в умовах Екстремістану, де саме нетипові події мають найбільший вплив на політичні процеси [37, с. 134].

Паралельно з цим, ключовим аналітичним підходом у межах теорії є оцінка крихкості та антикрихкості політичних систем. Крихкі системи характеризуються жорсткою структурою, високим рівнем централізації та низькою толерантністю до помилок. Вони можуть демонструвати зовнішню стабільність, однак ця стабільність є умовною і залежить від відсутності сильних зовнішніх або внутрішніх потрясінь. У разі настання події типу «чорного лебедя» такі системи виявляються нездатними до адаптації, що часто призводить до їхнього швидкого руйнування або глибокої кризи [14, с. 234].

Натомість антикрихкі системи мають принципово інші характеристики. Вони будуються на децентралізації, гнучкості та здатності до навчання на помилках. У таких системах кризи та стресові ситуації виступають не лише як загроза, а і як джерело розвитку, оскільки вони стимулюють адаптацію та оновлення інституцій. Саме ця здатність використовувати нестабільність як ресурс забезпечує довготривалу стійкість політичних систем, що функціонують за принципами відкритості та саморегуляції [6, с. 67].

Для узагальнення відмінностей між крихкими та антикрихкими системами доцільно подати їх у порівняльному вигляді.

Таблиця 2.1

Порівняльна характеристика крихких та антикрихких політичних систем

Критерій	Крихка система	Антикрихка система
Структура	Централізована, жорстка	Децентралізована, гнучка
Ставлення до ризику	Уникає змін і невизначеності	Використовує нестабільність як ресурс
Реакція на кризу	Дезорганізація, руйнування	Адаптація, оновлення
Роль помилок	Сприймаються як загроза	Стають джерелом навчання
Довгострокова стійкість	Низька	Висока

Таким чином, поєднання методу «Red Teaming» та аналізу крихкості й антикрихкості дозволяє суттєво розширити інструментарій дослідження політичних процесів. Це створює можливість не лише виявляти потенційні

загрози, а й оцінювати здатність політичних систем реагувати на них, що є критично важливим в умовах зростаючої невизначеності сучасного світу.

У межах теорії «чорного лебедя» кількісний аналіз зазнає суттєвого переосмислення, оскільки класичні статистичні підходи виявляються недостатніми для опису рідкісних, але визначальних подій. Насім Ніколас Талеб наголошує на необхідності виходу за межі гауссової моделі, яка передбачає домінування «середніх» значень і низьку ймовірність екстремальних відхилень. У реальних соціально-політичних системах така модель часто не працює, оскільки саме крайні події формують основні зрушення.

Альтернативою виступає статистика «товстих хвостів», яка враховує підвищену ймовірність появи екстремальних значень. У цьому контексті використовуються розподіли Парето та степеневі закони, що дозволяють адекватніше описувати явища, де невелика кількість подій або акторів має непропорційно великий вплив. Такий підхід застосовується, зокрема, для аналізу військових конфліктів, терористичних атак або фінансових криз, де спостерігається висока концентрація впливу в окремих точках. Це означає, що замість ігнорування аномалій вони розглядаються як центральний елемент системи, що визначає її поведінку [25, с. 45].

Разом із тим, ефективний аналіз політичних процесів неможливий без поєднання кількісних і якісних методів. Комбінований підхід передбачає інтеграцію історичного аналізу, спрямованого на вивчення минулих аномальних подій, із сучасними інструментами комп'ютерного моделювання. Останні дозволяють відтворювати складні системи, у яких діють нелінійні зв'язки, коли незначна подія може викликати масштабні наслідки. Такий підхід дає змогу моделювати різні сценарії розвитку та оцінювати потенційні точки зламу в політичних системах [5, с. 35].

Особливого значення в цій методології набуває переосмислення ролі помилки. У традиційних моделях помилка розглядається як відхилення, яке слід мінімізувати або усунути. Натомість у контексті теорії «чорного лебедя» помилка виступає джерелом інформації про обмеженість існуючих моделей і

приховані властивості системи. Аналіз помилкових прогнозів дозволяє виявити слабкі місця аналітичних підходів і зрозуміти, наскільки система здатна адаптуватися до несподіваних змін.

У політичному вимірі це означає, що оцінка ефективності системи має включати не лише її здатність досягати запланованих результатів, а й швидкість реагування на невдачі та рівень самовідновлення після криз. Системи, які здатні навчатися на власних помилках і трансформуватися під впливом зовнішніх викликів, мають значно вищий рівень стійкості в умовах Екстремістану. Таким чином, поєднання статистики «товстих хвостів» із якісним аналізом і переосмисленням ролі помилки формує більш адекватну методологічну основу для дослідження сучасних політичних процесів.

2.2. Приклади прояву «чорних лебедів» у сучасній світовій політиці

Кейс терактів Теракти 11 вересня 2001 року є одним із найбільш показових прикладів події типу «чорного лебедя» у сучасній політичній історії. У межах концепції Насім Ніколас Талеб ця подія відповідає ключовим критеріям: вона була несподіваною, мала колосальний вплив і згодом була раціоналізована як така, що нібито могла бути передбачена.

Причини віднесення цієї події до «чорних лебедів» пов'язані насамперед із її аномальністю. До 2001 року системи безпеки та розвідувальні структури орієнтувалися на традиційні сценарії терористичних загроз, зокрема викрадення літаків із подальшим висуненням політичних вимог. Використання цивільної авіації як інструменту масштабної атаки, фактично як керованої зброї, не входило до базових моделей аналізу ризиків. Це свідчить про обмеженість стандартних підходів до оцінки загроз, які були побудовані на попередньому досвіді та не враховували можливість радикально нових сценаріїв [29, с. 89].

Масштаб наслідків цієї події підтверджує її належність до категорії подій із екстремальним впливом. Після 11 вересня відбулося докорінне переосмислення глобальної безпекової архітектури. Було проголошено «війну з тероризмом», що призвело до військових операцій у Афганістані та Іраку, а

також до суттєвих змін у міжнародній політиці. На рівні внутрішньої політики багатьох держав було посилено контроль за безпекою, розширено повноваження спецслужб та впроваджено нові механізми спостереження. Зокрема, авіаційна безпека зазнала повного перегляду: від процедур перевірки пасажирів до регулювання доступу до кабіни пілотів. Паралельно відбулися зміни у балансі між безпекою та приватністю, що стало предметом широких суспільних дискусій [10, с. 101].

Не менш важливим аспектом є ретроспективна раціоналізація цієї події. Після терактів аналітичні та експертні кола почали активно виявляти сигнали, які, як стверджувалося, могли свідчити про підготовку атак. Йшлося про окремі попередження, розвідувальні дані або непрямі індикатори, які до 11 вересня не сприймалися як частина єдиного сценарію. У ретроспективі ці елементи були об'єднані в логічну послідовність, що створило враження передбачуваності події. Проте така інтерпретація не враховує того факту, що до моменту реалізації ці сигнали не мали достатньої ваги для формування цілісної картини загрози [1, с. 78].

Таким чином, теракти 11 вересня демонструють ключові механізми дії «чорних лебедів» у політичній сфері. Вони показують, як поєднання аномальності, масштабного впливу та подальшої раціоналізації формує нову політичну реальність, змінюючи не лише інституційні підходи до безпеки, а й сам спосіб мислення про ризики та загрози у глобальному світі.

Світова фінансова криза Світова фінансова криза 2008 року є одним із найпереконливіших прикладів «чорного лебедя» у сфері економіко-політичних процесів. У межах концепції Насім Ніколас Талеб ця подія демонструє фундаментальні обмеження традиційних моделей аналізу ризиків. До кризи домінувало припущення, що ринок нерухомості у США є стабільним і не може зазнати одночасного обвалу на національному рівні. Фінансові інструменти та рейтингові оцінки будувалися на основі моделей, які передбачали низьку ймовірність системних збоїв. У результаті ризики оцінювалися як мінімальні, що

створило ілюзію безпеки та сприяло накопиченню структурних дисбалансів [41, с. 101].

Реальний розвиток подій продемонстрував протилежне: взаємозалежність фінансових інститутів і глобалізація ринків призвели до швидкого поширення кризи, яка набула системного характеру. Політичні наслідки цього процесу були не менш значущими, ніж економічні. У низці країн відбулося падіння урядів, посилилися антиелітні настрої, а також зросла підтримка популістських політичних сил. Криза підірвала довіру до глобальних фінансових інституцій і поставила під сумнів ефективність існуючої моделі економічного управління. У цьому сенсі вона стала не лише економічним, а й політичним переломним моментом, що вплинув на подальший розвиток міжнародної системи [7, с. 78].

Одним із ключових уроків цієї події є усвідомлення крихкості моделей, побудованих на припущенні нормального розподілу. Використання гауссових підходів призвело до системного недооцінювання екстремальних ризиків, які виявилися вирішальними. Це підтверджує тезу Талеба про те, що ігнорування «товстих хвостів» у статистичних моделях робить складні системи вразливими до раптових і масштабних зламів [20, с. 123].

Іншим показовим прикладом «чорного лебедя» у політичній сфері є Арабська весна, яка стала серією революційних подій у країнах Близького Сходу та Північної Африки. Її початок пов'язують із самопідпалом вуличного торговця в Тунісі, який став тригером для масових протестів. На перший погляд, ця подія не мала масштабного політичного значення, однак вона запустила ланцюгову реакцію, що за короткий час призвела до падіння режимів, які вважалися стабільними протягом десятиліть.

Несподіваність цих процесів пояснюється тим, що політичні системи регіону оцінювалися як стійкі завдяки жорсткому контролю та централізованій владі. Проте накопичене соціальне напруження, яке тривалий час залишалося прихованим, у поєднанні з випадковим тригером спричинило швидку дестабілізацію. У цьому контексті важливу роль відіграли цифрові технології, зокрема соціальні мережі, такі як Facebook та Twitter, які значно прискорили

мобілізацію протестних рухів. Їхній вплив виявився недооціненим політичними режимами, що додатково підсилило ефект несподіваності [13, с. 156].

Таким чином, обидва кейси демонструють різні аспекти дії «чорних лебедів» у сучасному світі. Фінансова криза 2008 року підкреслює вразливість економічних і політичних систем до системних ризиків, тоді як «Арабська весна» ілюструє роль локальних подій і технологічних факторів у запуску масштабних політичних трансформацій. У сукупності вони підтверджують, що сучасні політичні процеси формуються під впливом нелінійних і часто непередбачуваних подій, які виходять за межі традиційних аналітичних моделей.

Пандемія COVID-19 стала одним із наймасштабніших глобальних потрясінь XXI століття і водночас викликала дискусію щодо її класифікації у межах теорії «чорного лебедя». Насім Ніколас Талеб сам підкреслював, що пандемії як клас ризиків не є несподіваними, оскільки про їхню ймовірність попереджали науковці та експерти протягом тривалого часу. У цьому сенсі COVID-19 можна розглядати як «білий лебідь» - подію, яка була передбачуваною на концептуальному рівні. Проте для світової політики, економіки та суспільства її наслідки виявилися типовими для «чорного лебедя»: раптовими за масштабом, асиметричними за впливом і такими, що кардинально змінили звичні моделі функціонування глобальної системи.

Ефект неочікуваності проявився у неспроможності більшості держав оперативно адаптуватися до нових умов. Незважаючи на наявність попереджень, політичні та економічні системи не були готові до одночасного порушення глобальних ланцюгів постачання, обмеження мобільності та різкого навантаження на системи охорони здоров'я. Наслідком стала тимчасова зупинка або суттєве уповільнення процесів глобалізації, що проявилось у закритті кордонів, переорієнтації національних економік та зростанні ролі державного регулювання. Пандемія також стала серйозним випробуванням для Європейський Союз, виявивши як рівень взаємозалежності держав-членів, так і обмеження координаційних механізмів у кризових умовах [9, с. 78].

Окремим наслідком стала прискорена цифровізація суспільства. Освіта, робота, державні послуги та комунікації масово перейшли в онлайн-формат, що суттєво змінило соціальну структуру і політичні практики. У цьому сенсі пандемія виступила каталізатором процесів, які раніше розвивалися поступово, але під впливом кризи набули прискореного характеру. Таким чином, навіть якщо сама подія не була абсолютно непередбачуваною, її масштаб і швидкість трансформацій відповідають логіці «чорного лебедя».

Не менш показовим кейсом у сучасній геополітиці є Російське вторгнення в Україну 2022 року, яке для більшості західних держав стало подією з високим рівнем неочікуваності. Попри наявність попередніх конфліктів і зростання напруженості, масштабна конвенційна війна в центрі Європи у XXI столітті розглядалася як малоймовірний сценарій. У політичному дискурсі домінувало переконання, що подібний розвиток подій є несумісним із сучасною міжнародною системою безпеки.

Наслідки вторгнення виявилися системними і далекосяжними. Європейські країни розпочали процес відмови від енергетичної залежності від Росії, що призвело до перегляду енергетичної політики та пошуку альтернативних джерел постачання. Водночас відбулося посилення ролі НАТО, зокрема через приєднання нових членів, таких як Фінляндія та Швеція, що свідчить про зміну безпекової архітектури Європи. Україна, у свою чергу, трансформувала свій міжнародний статус, ставши ключовим суб'єктом глобальної політики та символом опору агресії [14, с. 234].

Особливої уваги заслуговує феномен антикрихкості, який проявився у здатності українського суспільства адаптуватися до екстремального шоку. Попри очікування швидкої дестабілізації, держава і суспільство продемонстрували високий рівень мобілізації, гнучкості та здатності до самоорганізації. Це підтверджує тезу Талеба про те, що деякі системи не лише витримують кризу, а й посилюються під її впливом [4, с. 45].

Узагальнюючи, обидва кейси демонструють ключову характеристику «чорних лебедів» - ефект неочікуваності. Кожна з цих подій напередодні її

реалізації оцінювалася як малоймовірна або керована, проте виявилася здатною радикально змінити політичну та економічну реальність. Це підкреслює необхідність перегляду традиційних підходів до аналізу ризиків і врахування можливості подій, які виходять за межі стандартних прогнозних моделей.

2.3. Вплив непередбачуваних подій на трансформацію політичних систем та міжнародних відносин (практичні висновки та рекомендації)

Трансформація внутрішньополітичних систем у контексті теорії «чорного лебедя» пов'язана з переосмисленням принципів організації влади та управління в умовах невизначеності. У підході Насім Ніколас Талеб особлива увага приділяється тому, що структура політичної системи безпосередньо визначає її здатність реагувати на екстремальні події. Надмірно централізовані моделі управління, побудовані за принципом жорсткої вертикалі, виявляються вразливими до раптових шоків. У таких системах ключові функції зосереджені в одному центрі, що створює критичну залежність від його стабільності. У разі порушення роботи центральних інституцій - через військові дії, кібератаки або внутрішні кризи - відбувається параліч усієї системи, оскільки нижчі рівні не мають достатньої автономії для самостійного функціонування [28, с. 34].

Альтернативою виступає децентралізація, яка розглядається як механізм підвищення стійкості політичної системи. Передача повноважень на місцевий рівень, розвиток горизонтальних зв'язків між громадами та інституціями, а також наявність автономних центрів прийняття рішень дозволяють зменшити залежність від єдиного управлінського ядра. У таких умовах навіть у разі порушення центральних комунікацій система зберігає здатність до функціонування, оскільки окремі її елементи можуть діяти самостійно та підтримувати загальну стабільність.

Показовим прикладом є функціонування української держави в умовах Російське вторгнення в Україну 2022 року. Попри значний тиск на центральні інституції, система не зазнала колапсу, значною мірою завдяки розвитку місцевого самоврядування та автономності територіальних громад. Місцеві

органи влади, волонтерські мережі та горизонтальні ініціативи забезпечували базові функції - від організації оборони до гуманітарної допомоги - навіть у ситуаціях, коли централізоване управління було ускладнене. Це свідчить про те, що децентралізація не лише підвищує ефективність управління у звичайних умовах, а й виступає критичним фактором виживання системи під час криз [14, с. 234].

Окремим виміром сучасної стійкості є цифровізація державного управління. Непередбачувані загрози, зокрема кібератаки або пандемічні обмеження, стимулюють перехід до моделей «цифрового урядування», у яких надання послуг не прив'язане до фізичної інфраструктури. Електронні сервіси, дистанційні форми комунікації та цифрові реєстри дозволяють забезпечити безперервність функціонування держави навіть за умов руйнування матеріальних об'єктів або обмеження мобільності населення. Це формує новий рівень інституційної стійкості, де ключову роль відіграє не лише організаційна структура, а й технологічна спроможність системи адаптуватися до викликів [5, с. 35].

Таким чином, трансформація внутрішньополітичних систем у сучасних умовах передбачає відхід від жорстко централізованих моделей на користь гнучких, децентралізованих і технологічно оснащених структур. Такий підхід дозволяє підвищити здатність системи витримувати «чорних лебедів» і забезпечує її функціонування навіть у ситуаціях радикальної невизначеності.

Зміни в архітектурі міжнародних відносин у контексті теорії «чорного лебедя» відображають поступовий відхід від стабільних, формалізованих моделей глобальної взаємодії до більш гнучких і прагматичних підходів. Події з високим рівнем непередбачуваності, про які пише Насім Ніколас Талеб, виявляють обмеженість існуючих механізмів безпеки та змушують держави переглядати свої стратегічні орієнтири.

Одним із найбільш показових проявів цього процесу є криза так званих «паперових» гарантій безпеки. Формальні міжнародні угоди, які в умовах стабільності розглядаються як достатній інструмент стримування, виявляються

неефективними перед обличчям екстремальних подій. Прикладом може слугувати Будапештський меморандум, який не зміг забезпечити реальні гарантії безпеки Україні. Це призвело до переорієнтації держав на пошук більш надійних механізмів захисту, зокрема через участь у військово-політичних альянсах або формування власного оборонного потенціалу [14, с. 234].

Паралельно спостерігається трансформація глобальної економічної системи, яка проявляється у переході від моделі глибокої глобалізації до часткової фрагментації. Порушення ланцюгів постачання, викликане кризами та конфліктами, продемонструвало вразливість надмірно інтегрованих економік. У відповідь держави почали переосмислювати свою економічну політику, орієнтуючись на повернення критичних виробництв на національний рівень або їх розміщення у країнах-партнерах. Такий підхід, відомий як «friend-shoring», знижує залежність від нестабільних зовнішніх факторів і підвищує стійкість економічних систем [9, с. 78].

Ще однією тенденцією є поява ситуативних коаліцій, які поступово доповнюють або частково замінюють традиційні міжнародні організації. Великі інституції, такі як ООН чи ОБСЄ, часто демонструють обмежену швидкість реагування на кризові події через складність процедур і необхідність досягнення консенсусу. Натомість виникають більш гнучкі формати взаємодії, орієнтовані на оперативне прийняття рішень. Прикладом є Формат Рамштайн, який об'єднує держави навколо конкретного завдання - підтримки обороноздатності України. Така модель співпраці краще відповідає умовам Екстремістану, де швидкість і адаптивність мають вирішальне значення.

У цих умовах теорія «чорного лебедя» пропонує низку практичних рекомендацій для державного управління, спрямованих на підвищення стійкості політичних систем. Одним із ключових принципів є створення надлишковості. У традиційній логіці ефективності ресурси мають використовуватися максимально раціонально, без «зайвих» резервів. Проте в умовах високої невизначеності така оптимізація робить систему вразливою. Наявність запасів енергоносіїв, медикаментів, виробничих потужностей або інфраструктурних можливостей

дозволяє зменшити ризики у випадку раптових криз і забезпечити безперервність функціонування [12, с. 78].

Іншим важливим підходом є впровадження стратегії «штанги» у політичному управлінні. Це передбачає концентрацію основних ресурсів на захисті від катастрофічних ризиків, таких як військові загрози, енергетична безпека чи критична інфраструктура, водночас залишаючи частину ресурсів для підтримки інноваційних проєктів і експериментів. Такий баланс дозволяє поєднати стабільність із потенціалом розвитку, що є необхідним у середовищі постійних змін [35, с. 98].

Не менш значущим є формування культури антикрихкості на рівні державних інститутів. Йдеться про створення системи, яка здатна навчатися на власних помилках і використовувати невеликі збої як джерело інформації для вдосконалення. Це передбачає заохочення експериментів, децентралізацію прийняття рішень та відкритість до зворотного зв'язку. У результаті система стає менш залежною від ідеальних умов і більш підготовленою до екстремальних викликів [21, с. 112].

Отже, трансформація міжнародних відносин і державного управління під впливом «чорних лебедів» свідчить про перехід до нової логіки політичної організації, у якій пріоритет надається стійкості, гнучкості та здатності адаптуватися до непередбачуваних змін.

В умовах зростаючої невизначеності особливого значення набуває інтелектуальна підготовка політичних еліт, оскільки саме від якості їхнього мислення залежить здатність держави адекватно реагувати на події типу «чорного лебедя». У підході Насім Ніколас Талеб наголос робиться не лише на інституційних механізмах, а й на когнітивних якостях осіб, які ухвалюють рішення. Однією з ключових проблем є наявність когнітивних упереджень, які спотворюють сприйняття ризиків і створюють ілюзію передбачуваності.

Зокрема, важливим завданням є подолання помилки наративу та ілюзії контролю. Політичні лідери часто схильні інтерпретувати складні процеси через спрощені причинно-наслідкові моделі, що створює відчуття зрозумілості та

керованості ситуації. У реальності ж такі інтерпретації можуть маскувати глибинну невизначеність і призводити до стратегічних прорахунків. Тому підготовка еліт має включати розвиток критичного мислення, здатності працювати з неповною інформацією та готовності ставити під сумнів усталені припущення [37, с. 134].

Не менш важливим напрямом є розвиток стратегічного прогнозування, яке має відрізнятися від традиційних аналітичних підходів. Замість орієнтації на лінійні сценарії та узагальнені звіти, політичні еліти повинні використовувати інструменти, що враховують можливість радикальних змін. Йдеться, зокрема, про сценарне планування, побудову так званих «диких карт» (wild cards) та проведення стрес-тестування політичних і економічних систем. Такі методи дозволяють моделювати екстремальні ситуації, виявляти слабкі місця та оцінювати готовність системи до несподіваних викликів [5, с. 35].

У цьому контексті важливо змінити сам підхід до прогнозування: від прагнення точно передбачити майбутнє - до здатності підготуватися до різних, у тому числі малоімовірних, сценаріїв. Це передбачає формування культури мислення, у якій невизначеність не розглядається як перешкода, а сприймається як невід'ємна характеристика політичної реальності.

Таким чином, інтелектуальна підготовка політичних еліт виступає критичним фактором підвищення стійкості держави в умовах Екстремістану. Вона дозволяє не лише зменшити вплив когнітивних викривлень, а й забезпечити більш адекватне використання сучасних аналітичних інструментів для прийняття рішень у ситуаціях високої невизначеності.

Окрім суто інституційних та безпекових змін, повномасштабне вторгнення як "Чорний лебідь" стало безпрецедентним каталізатором процесу націєтворення. В умовах екзистенційної загрози українське суспільство здійснило перехід від "ситуативної єдності" до стратегічної консолідації навколо ідеї національної державності.

Як зазначає у своїх дослідженнях професор С. І. Монолатій, історична пам'ять та політична культура виступають не лише маркерами ідентичності, але

й фундаментальними факторами національної безпеки, що дозволяють державі вистояти у критичні моменти історії. У нашому випадку, війна актуалізувала історичний досвід боротьби, перетворивши його на дієвий інструмент мобілізації. Таким чином, "Чорний лебідь" війни не лише зруйнував старі безпекові ілюзії, а й сприяв кристалізації політичної нації, яка виявилася здатною до самостійного виживання в умовах глобальної турбулентності. Це підтверджує тезу про те, що саме історична свідомість стала тим внутрішнім "фундаментом", який не дозволив системі розпастися під тиском зовнішнього шоку [19, с. 67].

Висновок до Розділу II

У другому розділі було проаналізовано прояви теорії «чорного лебедя» у сучасних політичних процесах та розкрито її практичне значення для розуміння трансформацій внутрішньої та зовнішньої політики. Розгляд конкретних кейсів - від глобальних криз до регіональних конфліктів - продемонстрував, що ключові зміни у політичній реальності відбуваються під впливом подій, які виходять за межі стандартних прогнозних моделей. Це підтверджує обмеженість традиційних підходів до аналізу, що орієнтуються на поступовість і передбачуваність розвитку.

Встановлено, що сучасні політичні системи функціонують у середовищі високої невизначеності, де вирішальну роль відіграють аномальні події з асиметричними наслідками. Такі події не лише змінюють баланс сил, а й трансформують самі принципи політичної організації - від внутрішнього управління до міжнародних відносин. У цьому контексті особливого значення набувають фактори гнучкості, децентралізації, цифрової стійкості та здатності до швидкої адаптації.

Аналіз показав, що криза експертного прогнозування, трансформація глобальних інституцій, поява нових форм коаліцій та зміна економічних моделей є взаємопов'язаними процесами, які відображають перехід до логіки Екстремістану. Політичні системи дедалі більше змушені орієнтуватися не на запобігання всім ризикам, а на підвищення власної стійкості до них. Це

знаходить відображення у впровадженні нових управлінських підходів, таких як сценарне планування, стрес-тестування, стратегія «штанги» та розвиток антикрихких інституцій.

Головним узагальнюючим висновком є те, що стійкість політичної системи визначається не її здатністю передбачити майбутнє, а її здатністю витримувати непередбачуване. У сучасних умовах ефективність політики полягає не в точності прогнозів, а у здатності адаптуватися до раптових змін і використовувати їх як ресурс розвитку. Таким чином, трансформація політики відбувається у напрямі переходу від крихкої стабільності, що базується на ілюзії контролю, до динамічної антикрихкості, яка забезпечує довготривалу стійкість у світі постійних змін і невизначеності.

РОЗДІЛ III. ПОВНОМАСШТАБНЕ ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ ЯК «ЧОРНИЙ ЛЕБІДЬ»: СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ

3.1. Початок повномасштабної війни як приклад глобальної непередбачуваної події

Початок повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 року доцільно розглядати крізь призму концепції «чорного лебедя», сформульованої Нассім Ніколас Талеб, оскільки ця подія відповідає ключовим критеріям, визначеним у межах теорії. Йдеться про аномальність, масштабний вплив та подальшу раціоналізацію, які у сукупності формують характерні риси глобально непередбачуваних явищ.

Першою ознакою виступає аномальність, що проявляється у невідповідності події усталеним уявленням про розвиток міжнародних відносин у XXI столітті. Повномасштабна війна в центрі Європи сприймалася більшістю політичних аналітиків як малоімовірний сценарій навіть на тлі тривалого конфлікту, що розпочався у 2014 році. Така оцінка значною мірою базувалася на припущенні про раціональність державних акторів і взаємозалежність економік, що, за логікою багатьох дослідників, мали стримувати ескалацію до рівня відкритої війни. У цьому контексті доречно звернутися до поняття «Медіокристан», яке описує середовище, де домінують передбачувані процеси з обмеженою варіативністю результатів [1, с. 45]. Саме в межах такого мислення формувалася ілюзія стабільності, яка не враховувала можливість різкого переходу до сценаріїв із високим рівнем невизначеності.

Другою характеристикою є масштаб впливу, який суттєво виходить за межі локального конфлікту. Повномасштабна війна спричинила глибокі трансформації не лише в Україні, а й у глобальній системі безпеки, економіки та політики. Виникли значні порушення у світових ланцюгах постачання, енергетичних ринках та продовольчій безпеці, що підтверджує системний характер впливу події [22, с. 145]. Крім того, війна стала каталізатором перегляду

безпекових стратегій багатьох держав, активізації міжнародних союзів та переосмислення ролі військової сили у сучасному світі.

Третьою ознакою є ретроспективна передбачуваність, яка проявляється у спробах пояснити подію після її настання як логічно обумовлену. Після початку повномасштабного вторгнення у науковому та медійному дискурсі з'явилася значна кількість інтерпретацій, що апелюють до попередніх подій, зокрема анексії Криму, військових дій на сході України та геополітичної напруги між Росією і Заходом. Однак ці пояснення формуються вже постфактум і не змінюють того факту, що більшість прогнозів до 2022 року не передбачали такого сценарію розвитку подій [23, с. 167].

Таблиця 3.1

Відповідність повномасштабної війни в Україні критеріям «чорного лебедя»

Критерій	Зміст критерію	Прояв у подіях 2022 року
Аномальність	Подія виходить за межі очікувань	Війна в центрі Європи у XXI ст. сприймалася як малоймовірна
Масштаб впливу	Суттєві глобальні наслідки	Економічні, політичні та безпекові трансформації
Ретроспективна передбачуваність	Пояснення після факту	Активний пошук причин після початку війни

Таким чином, повномасштабне вторгнення 2022 року демонструє класичну логіку прояву «чорного лебедя», що дозволяє використовувати цю подію як приклад для аналізу меж прогнозування та вразливості сучасних соціально-економічних систем до непередбачуваних факторів.

Критика прогнозних моделей у контексті повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну безпосередньо пов'язана з обмеженістю раціоналістичних підходів до аналізу політичної поведінки держав. Значна частина аналітичних центрів і міжнародних інституцій до 2022 року спиралася на припущення про те, що державні актори діють у межах логіки максимізації вигоди та мінімізації ризиків. Такий підхід формує основу класичних моделей політичного прогнозування, проте виявляється недостатнім у ситуаціях, де

рішення приймаються під впливом ідеології, історичних наративів або персоналізованої влади.

Рисунок 3.1 Використання аналітичних моделей у процесі прогнозування міжнародних конфліктів

У цьому контексті доцільно звернутися до концепції «платонічної омани», запропонованої Нассім Ніколас Талеб. Вона полягає у прагненні впорядкувати складну та хаотичну реальність у межах абстрактних моделей і схем, які створюють ілюзію передбачуваності. Політичні аналітики намагалися інтерпретувати дії Росії через логіку стримувальних факторів, таких як економічні санкції, міжнародна ізоляція та потенційні військові втрати. Проте ці моделі не враховували можливість того, що суб'єкт може діяти всупереч раціональним економічним інтересам, керуючись іншими мотиваційними установками.

Обмеженість прогнозних моделей також проявляється у надмірній довірі до історичних аналогій і статистичних закономірностей. Аналітики часто виходять із припущення, що майбутнє є продовженням минулого, а отже, поведінка держав буде відтворювати вже відомі сценарії. У випадку з Україною така логіка призвела до недооцінки ймовірності різкої ескалації, оскільки попередні етапи конфлікту мали обмежений характер і не переходили у фазу повномасштабної війни. Це створило хибне відчуття контролю над ситуацією та знизило чутливість до сигналів про можливу зміну стратегії агресора.

Додатковим фактором стала структурна проблема самих моделей, які прагнуть до спрощення складних процесів. Політична реальність включає велику кількість змінних, частина з яких є важковимірюваними або взагалі не піддається формалізації. Йдеться, зокрема, про психологічні характеристики лідерів, внутрішньополітичні динаміки та неформальні механізми прийняття рішень. Ігнорування цих чинників призводить до того, що навіть складні аналітичні системи залишаються вразливими до несподіваних змін.

Таким чином, ситуація 2022 року демонструє, що політичне прогнозування має принципові обмеження, пов'язані як із природою самих моделей, так і з характеристиками об'єкта аналізу. Концепція «платонічної омани» дозволяє пояснити, чому спроби раціоналізації поведінки держав не завжди дають адекватний результат, особливо в умовах високої невизначеності та потенційної ірраціональності рішень. Усвідомлення цих обмежень є необхідною передумовою для формування більш гнучких і критичних підходів до аналізу міжнародних подій.

У контексті теорії Нассіма Талеба, стійкість українського суспільства до екстремального шоку війни 2022 року є яскравим прикладом "антикрихкості" (antifragility). На відміну від систем, що прагнуть жорсткої стабільності та стають вразливими при найменших відхиленнях, українська соціополітична модель продемонструвала здатність до адаптації через децентралізацію.

Як слушно зазначає у своїх працях професор С. І. Монолатій, сучасна трансформація українського суспільства відбувається не лише через інституційні

зміни, а насамперед через якісну еволюцію політичної культури, де ключовим маркером стає горизонтальна самоорганізація. Це підтверджується даними соціологічних досліджень (наприклад, Центру Разумкова), які фіксують безпрецедентний рівень суспільної довіри до низових ініціатив та волонтерського руху. Ця мережева структура стала "захисним механізмом": навіть за умов фізичного тиску чи руйнування окремих елементів державної інфраструктури, система не колапсувала, а миттєво перерозподілила функції, що є класичною ознакою антикрихкої системи, яка стає сильнішою під впливом стресових факторів[18, с. 112].

Для поглиблення критики прогнозних моделей доцільно звернутися до метафори «індика», яку використовує Нассім Ніколас Талеб для пояснення природи хибних очікувань. Суть цієї метафори полягає в тому, що індик, якого щодня годують, на основі накопиченого досвіду формує впевненість у стабільності та безпечності середовища. Кожен новий день лише підсилює цю впевненість, створюючи ілюзію закономірності та передбачуваності. Проте саме в момент, коли ця впевненість досягає максимуму, настає подія, яка радикально руйнує всі попередні уявлення.

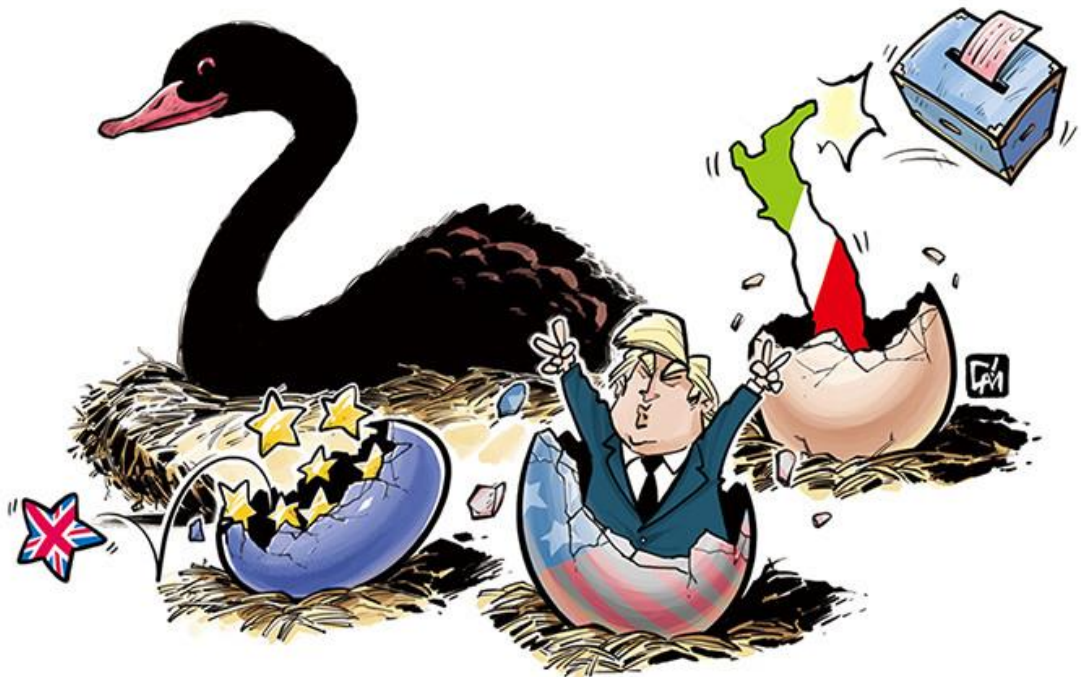

Рисунок 3.2 Метафора «індика» як ілюстрація хибної впевненості у стабільності системи

У контексті міжнародних відносин ця метафора дозволяє описати стан західних інституцій та безпекових структур напередодні 24 лютого 2022 року. Тривалий період відносної стабільності в Європі після завершення «холодної війни» сформував уявлення про низьку ймовірність масштабного військового конфлікту між державами. Розширення економічної взаємозалежності, розвиток міжнародних організацій та інституцій колективної безпеки сприймалися як фактори, що знижують ризик відкритої агресії. Кожен наступний рік без великої війни лише підсилював цю впевненість, створюючи ефект накопиченого позитивного досвіду.

Однак така логіка виявилася вразливою до подій, які не вписуються у звичні моделі. Повномасштабне вторгнення стало різким розривом із попередньою траєкторією розвитку, продемонструвавши, що стабільність, заснована на минулому досвіді, не гарантує безпеки в майбутньому. Західні інституції, подібно до «індика» у метафорі Талеба, опинилися в ситуації, коли їхні очікування формувалися на основі регулярності, яка не враховувала можливість радикальної зміни поведінки одного з акторів.

Важливо підкреслити, що проблема полягає не лише у відсутності інформації, а й у способі її інтерпретації. Наявні сигнали про потенційну ескалацію розглядалися через призму попереднього досвіду, що знижувало їхню значущість у процесі прийняття рішень. Таким чином, метафора «індика» ілюструє системну схильність до недооцінки рідкісних, але критично важливих подій, які здатні кардинально змінити хід розвитку міжнародної системи.

Застосування цього концепту дозволяє зробити висновок, що накопичений досвід стабільності може не лише сприяти формуванню ефективних інституцій, але й створювати когнітивні обмеження, які ускладнюють своєчасне реагування на нові типи загроз. Саме тому аналіз подій 2022 року вимагає перегляду підходів до оцінки ризиків і врахування сценаріїв, які виходять за межі традиційних моделей прогнозування.

Аналіз наслідків повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну доцільно здійснювати через поняття «Екстремістан», яке використовується Нассім Ніколас Талеб для опису середовищ, у яких окремі події здатні визначати траєкторію розвитку всієї системи. На відміну від «Медіокристану», де процеси розвиваються поступово і піддаються прогнозуванню, «Екстремістан» характеризується різкими зламами, де одна подія має непропорційно великий вплив на глобальні процеси [31].

Повномасштабне вторгнення стало саме такою подією, яка перевела міжнародну систему у стан «Екстремістану». Його наслідки не обмежилися регіональним рівнем, а спричинили комплексні зміни у сфері безпеки, міжнародного права та світової економіки. Передусім відбулося суттєве порушення усталеного балансу сил у Європі. Країни, які раніше дотримувалися стриманої оборонної політики, були змушені переглянути свої підходи, збільшити військові бюджети та активізувати участь у системах колективної безпеки [9, с. 78].

У сфері міжнародного права вторгнення поставило під сумнів ефективність існуючих механізмів забезпечення суверенітету держав. Порушення базових принципів, закріплених у міжнародних угодах, продемонструвало обмеженість правових інструментів у ситуаціях, де один із суб'єктів свідомо ігнорує встановлені норми. Це, своєю чергою, актуалізувало питання реформування міжнародних інституцій та пошуку нових механізмів гарантування безпеки.

Економічний вимір наслідків також підтверджує перехід до «Екстремістану». Війна спричинила різкі коливання на енергетичних ринках, порушення глобальних ланцюгів постачання та зростання інфляції у багатьох країнах світу. Залежність окремих держав від російських енергоресурсів стала критичним фактором, що змусив уряди терміново змінювати енергетичну політику та шукати альтернативні джерела постачання [10, с. 101]. Паралельно загострилася продовольча криза, пов'язана з обмеженням експорту зернових з України, що вплинуло на країни, які залежать від імпорту аграрної продукції.

Важливо підкреслити, що характер цих змін є системним. Йдеться не про тимчасові порушення чи локальні відхилення, а про глибоку трансформацію глобальних процесів. Повномасштабна війна стала каталізатором перегляду стратегій безпеки, економічної політики та міжнародної взаємодії. У цьому сенсі вона виступає прикладом події, яка не лише змінює окремі параметри системи, а й трансформує самі правила її функціонування.

Таким чином, вторгнення 2022 року підтверджує тезу про те, що світова система є вразливою до подій із непропорційно великим впливом. Перехід до стану «Екстремістану» означає зростання ролі непередбачуваних факторів, які здатні швидко змінювати глобальний порядок. Це вимагає від держав і міжнародних інституцій перегляду підходів до управління ризиками та підвищення готовності до сценаріїв, що виходять за межі традиційних моделей прогнозування.

Завершальним елементом аналізу повномасштабного вторгнення як прикладу «чорного лебедя» є феномен ретроспективної раціоналізації. Його суть полягає у тому, що після настання події з'являється значна кількість пояснень, які представляють її як логічно обумовлену та навіть неминучу. Такий ефект детально описаний Нассім Ніколас Талеб і пов'язаний із прагненням людини впорядкувати хаотичну реальність через зрозумілі причинно-наслідкові зв'язки.

Після 24 лютого 2022 року експертне середовище почало активно формувати інтерпретації, що пояснюють війну як результат попередніх геополітичних процесів. У публічному дискурсі часто згадуються розширення НАТО, енергетична залежність Європи, анексія Криму та війна на сході України як чинники, що нібито робили повномасштабне вторгнення передбачуваним. Однак такі пояснення виникають вже після події і не відображають реального стану прогнозів, які домінували до 2022 року. Більшість аналітичних оцінок не розглядала сценарій повномасштабної війни як базовий або навіть імовірний.

Ретроспективна раціоналізація виконує кілька функцій. По-перше, вона знижує рівень невизначеності, створюючи відчуття контролю над ситуацією. По-друге, дозволяє зберегти довіру до аналітичних інститутів, навіть якщо їхні

прогнози не справдилися. По-третє, формує узгоджену картину подій, яка зручна для політичного та медійного споживання. Водночас цей процес має і негативні наслідки, оскільки він спотворює уявлення про природу самої події та знижує готовність до майбутніх несподіванок.

Для систематизації відмінностей між прогнозами до події та поясненнями після неї доцільно подати узагальнення у вигляді таблиці.

Таблиця 3.2

Порівняння прогнозів до події та ретроспективних пояснень

Аспект	До 24.02.2022	Після 24.02.2022
Оцінка ймовірності	Низька, переважає скепсис щодо ескалації	Висока, подія описується як очікувана
Основні аргументи	Раціональність держав, стримувальні фактори	Історичні передумови та геополітична логіка
Характер прогнозів	Обережні, часто з акцентом на локальний конфлікт	Категоричні пояснення причин і наслідків
Сприйняття події	Малоймовірна ескалація	«Неминучий» розвиток подій

Таким чином, ретроспективна раціоналізація підтверджує одну з ключових ідей теорії «чорного лебедя»: після настання події люди схильні перебільшувати її передбачуваність. Це створює ілюзію знання та контролю, яка не відповідає реальній складності процесів. У випадку повномасштабного вторгнення така тенденція проявилася у масовому виробництві пояснювальних наративів, що маскують справжню природу події як радикально непередбачуваної. Усвідомлення цього феномену є важливим для формування більш критичного підходу до аналізу міжнародних криз та оцінки можливостей політичного прогнозування.

3.2. Суспільно-політична реакція українців на виклики вторгнення

У перші дні після 24 лютого 2022 року українське суспільство продемонструвало феномен, який можна визначити як «шокову стійкість». Очікування швидкого колапсу державних інституцій, що були характерні для частини зовнішніх оцінок, не справдилися. Натомість відбулася миттєва мобілізація ресурсів на всіх рівнях соціальної організації. Громадяни масово долучалися до територіальної оборони, волонтерських ініціатив та інформаційного спротиву. Така реакція свідчить про перехід системи у стан граничної політичної суб'єктності, коли загроза існуванню держави активізує внутрішні механізми самозбереження і розвитку. У термінах Талеба це означає, що стресор не зруйнував систему, а став чинником її посилення.

Ключову роль у цьому процесі відіграли горизонтальні зв'язки та децентралізована структура суспільства. Український соціум виявився здатним до швидкої самоорганізації завдяки наявності розгалужених неформальних мереж взаємодії, які функціонують поза жорсткими ієрархічними рамками. Волонтерський рух, місцеві громади та цифрові платформи забезпечили оперативне реагування на потреби фронту і тилу, перебравши на себе частину функцій, які в умовах кризового навантаження не могли бути повністю реалізовані державними інституціями. Така модель організації знижує вразливість системи до точкових ударів, оскільки відсутність єдиного центру прийняття рішень унеможливорює її швидкий параліч. У цьому сенсі децентралізація виступає не лише адміністративною характеристикою, а й фактором стійкості.

Важливим наслідком цих процесів стала трансформація національної ідентичності та формування стійкого політичного консенсусу. Повномасштабне вторгнення прискорило консолідацію суспільства навколо ідеї державності, де мовні, регіональні чи культурні відмінності втратили визначальне значення. Відбулося посилення відчуття належності до єдиної політичної нації, що базується на спільному досвіді протистояння загрозі. Паралельно зросла довіра до ключових державних інституцій, насамперед до Збройних Сил України, які стали центральним символом захисту суверенітету. Ця довіра має не лише

емоційний, а й структурний вимір, оскільки вона підсилює здатність держави до мобілізації ресурсів і координації дій.

Таким чином, суспільно-політична реакція українців на виклики вторгнення демонструє властивості антикрихкості, коли система не повертається до попереднього стану після шоку, а переходить на новий рівень організації. Війна, яка у попередньому підпункті була визначена як «чорний лебідь», у цьому контексті виступає каталізатором внутрішнього розвитку, що дозволяє суспільству не лише адаптуватися до нових умов, але й зміцнити власну структурну цілісність.

Наступним виміром суспільної реакції на повномасштабне вторгнення стала цифрова стійкість, яка проявилася як здатність швидко інтегрувати технології у процеси мобілізації, координації та комунікації. Українське суспільство використало наявну цифрову інфраструктуру як інструмент оперативного реагування, що дозволило значно скоротити час між виникненням потреби та її задоволенням. Онлайн-платформи для збору коштів, соціальні мережі та месенджери стали ключовими каналами взаємодії, через які здійснювалася підтримка армії, організація гуманітарної допомоги та поширення актуальної інформації. У цьому контексті цифрові інструменти виконували не допоміжну, а системоутворюючу функцію, забезпечуючи високу швидкість обміну даними та зниження транзакційних витрат у кризових умовах [14, с. 234]. Цифровізація також змінила характер політичної комунікації, зробивши її більш горизонтальною та інтерактивною. Інформаційний простір перетворився на середовище постійної взаємодії між державою, громадянами та міжнародною аудиторією. Офіційні повідомлення державних органів поширювалися паралельно з ініціативами громадянського суспільства, що створювало багаторівневу систему комунікації. Водночас інформаційний хаос, який традиційно розглядається як загроза, у цьому випадку виконував адаптивну функцію. Велика кількість джерел і швидкість поширення інформації дозволяли оперативно виявляти проблеми, мобілізувати ресурси та коригувати дії у режимі реального часу. Така здатність використовувати нестабільність інформаційного

середовища як ресурс відповідає характеристикам антикрихкої системи, описаної Нассім Ніколас Талеб.

Логічним продовженням цих процесів стала зміна парадигми відносин між громадянином і державою. Повномасштабна війна трансформувала традиційне уявлення про державу як єдиного носія відповідальності за безпеку та добробут. Натомість сформувалася модель взаємодії, у якій громадяни виступають активними учасниками забезпечення функціонування держави. Волонтерська діяльність, фінансова підтримка армії та участь у прийнятті рішень через цифрові інструменти свідчать про перехід до партнерської моделі суспільного договору. Держава у цій системі не втрачає своєї ролі, але її ефективність значною мірою залежить від здатності взаємодіяти з активним громадянським середовищем.

Ця трансформація відображає глибші зміни у логіці функціонування суспільно-політичної системи. Якщо у стабільних умовах ефективність визначається передбачуваністю та інституційною сталістю, то в умовах «Екстремістану» вирішальним фактором стає здатність до швидкої адаптації та оновлення. Українське суспільство продемонструвало, що взаємодія між державою і громадянами може набувати динамічного характеру, де відповідальність розподіляється між різними рівнями соціальної організації. Такий підхід підвищує загальну життєздатність системи, оскільки дозволяє їй не лише реагувати на виклики, а й трансформуватися під їхнім впливом.

Узагальнюючи, цифрова стійкість і нові форми політичної комунікації стали важливими елементами антикрихкості українського суспільства. Вони забезпечили ефективну координацію дій у критичних умовах та сприяли формуванню нової моделі суспільного договору, яка відповідає реаліям високої невизначеності. Саме ця здатність до постійного оновлення через взаємодію і адаптацію визначає перехід системи до логіки «Екстремістану», де стійкість досягається не через стабільність, а через розвиток у відповідь на кризові виклики.

3.3. Динаміка національної згуртованості та трансформація громадської думки

Початковим етапом цих змін стало формування надзвичайно високого рівня суспільної консолідації. Зовнішній шок, спричинений вторгненням, виконав роль каталізатора, який дозволив подолати традиційні лінії розколу, характерні для українського суспільства у попередні періоди. Регіональні, мовні та частково релігійні відмінності втратили політичну визначальність у ситуації екзистенційної загрози. Натомість зросло значення спільної ідентичності, пов'язаної з ідеєю державного суверенітету. У термінах Нассім Ніколас Талеб це можна розглядати як прояв позитивної асиметрії, коли вигоди від колективної згуртованості значно перевищують потенційні втрати від індивідуалізму. Рівень довіри між громадянами та до інституцій, насамперед до Збройних Сил України, став ключовим стабілізуючим фактором політичної системи [17, с. 167].

Ця консолідація безпосередньо вплинула на еволюцію громадської думки щодо геополітичного вектора розвитку держави. Якщо до 2022 року в українському суспільстві зберігалися елементи багатовекторності або сумнівів щодо стратегічного курсу, то після початку повномасштабної війни сформувався стійкий консенсус на користь євроатлантичної інтеграції. Така трансформація має раціональний характер і пов'язана з крахом попередньої системи безпеки, яка не змогла запобігти агресії. Вибір на користь інтеграції у західні безпекові структури постає як стратегія виживання у світі високих ризиків, де стабільність більше не може гарантуватися ізольовано [18, с. 112].

Паралельно відбулися глибокі зміни у сфері ціннісних орієнтирів та історичної пам'яті. Процеси дерусифікації та деколонізації набули системного характеру, що проявилось у переосмисленні культурної спадщини, символічного простору та наративів історичного розвитку. Відмова від зовнішньо нав'язаних інтерпретацій сприяла формуванню більш чіткої національної суб'єктності. Культурна ідентичність у цьому контексті набула функції елементу оборонної стратегії, оскільки вона зміцнює внутрішню цілісність суспільства та підвищує його стійкість до інформаційного впливу.

Водночас тривалий характер конфлікту створює нові виклики для соціальної згуртованості. Початковий етап емоційної мобілізації поступово трансформується у більш виважену форму стійкості, яка поєднує готовність до тривалого протистояння з усвідомленням його вартості. З'являються ознаки втоми, що є природною реакцією на затяжний стрес, однак вони не руйнують базового рівня консолідації. Навпаки, згуртованість поступово набуває раціонального характеру, стаючи не емоційною відповіддю на кризу, а усвідомленою громадянською позицією. Це свідчить про перехід суспільства до більш зрілого етапу розвитку політичної нації.

Значну роль у підтримці цього процесу відіграє інформаційний простір. Консолідація медійних ресурсів та активна участь громадян у створенні і поширенні інформації сприяють формуванню єдиного комунікативного поля. Офіційна інформаційна політика поєднується з горизонтальними каналами комунікації, що забезпечує як оперативність, так і довіру до поширюваних повідомлень. Це дозволяє підтримувати високий рівень морального духу та знижувати вплив деструктивних інформаційних впливів.

Таким чином, динаміка національної згуртованості та трансформація громадської думки в Україні після 24 лютого 2022 року свідчать про глибокі структурні зміни, які виходять за межі ситуативної реакції на кризу. Суспільство продемонструвало здатність не лише адаптуватися до умов «Екстремістану», але й використовувати їх як ресурс для внутрішнього розвитку. Це підтверджує тезу про те, що наслідки «чорного лебедя» можуть мати не лише деструктивний, але й трансформаційний характер, закладаючи основу для нової політичної реальності.

Висновок до III розділу

Висновки до третього розділу узагальнюють результати аналізу повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну як події типу «чорного лебедя» та його впливу на трансформацію суспільно-політичної системи. Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що війна 2022 року

відповідає ключовим критеріям, визначеним у теорії Нассім Ніколас Талеб, оскільки поєднує аномальність, екстремальний вплив і ретроспективну раціоналізацію. Ця подія виявила обмеженість традиційних прогнозних моделей та підтвердила, що сучасна міжнародна система функціонує в умовах високої невизначеності, де рідкісні, але масштабні події визначають подальший розвиток глобальних процесів.

Аналіз суспільної реакції показав, що українське суспільство продемонструвало властивості антикрихкості, коли екстремальний стрес не призвів до руйнування системи, а став чинником її посилення. Миттєва мобілізація, розвиток горизонтальних зв'язків і активна участь громадян у забезпеченні функціонування держави свідчать про здатність системи адаптуватися до кризових умов і використовувати їх як ресурс для внутрішнього розвитку. Цифрова стійкість та нові форми політичної комунікації додатково підсилили ці процеси, забезпечивши ефективну координацію дій і формування нової моделі взаємодії між державою та суспільством.

Подальший розвиток цих тенденцій проявився у стійких змінах громадської думки та національної ідентичності. В умовах зовнішньої загрози відбулося зростання рівня суспільної консолідації, формування політичного консенсусу щодо стратегічного курсу держави та переосмислення ціннісних орієнтирів. Ці процеси свідчать про перехід від ситуативної реакції до структурної трансформації, яка визначає нову якість функціонування суспільно-політичної системи.

Узагальнюючи, можна зробити висновок, що повномасштабне вторгнення стало не лише деструктивним викликом, але й каталізатором глибоких внутрішніх змін. Українське суспільство продемонструвало здатність діяти в логіці «Екстремістану», де життєздатність забезпечується не стабільністю, а постійною адаптацією та оновленням. Це дозволяє розглядати наслідки «чорного лебедя» як фактор, що не лише порушує рівновагу системи, але й відкриває можливості для її якісного розвитку.

ВИСНОВКИ

Теорія «Чорного лебедя» - це не просто красива метафора для пояснення несподіваних подій заднім числом. Вона пропонує цілком конкретний погляд на те, чому великі потрясіння - війни, кризи, революції - раз за разом трапляються для всіх несподівано, навіть коли деякі передумови були помітні задовго до них.

Перший розділ показав, що три ознаки, які Талеб вважає обов'язковими для «Чорного лебедя» - аномальність, масштаб наслідків і ретроспективна раціоналізація - не просто теоретична конструкція. Вони добре описують реальну логіку того, як люди сприймають і обробляють шоківі події. Людське мислення влаштоване так, що воно довіряє минулому досвіду більше, ніж варто. Це і є «платонічна омана» - коли модель здається важливішою за дійсність. Найнаочніше це видно на прикладі «індика» Талеба: щодня все добре, і саме тому остаточна катастрофа виявляється цілковитою несподіванкою.

Поділ на Медіокристан і Екстремістан допоміг зрозуміти, чому стандартні статистичні моделі добре працюють для одних явищ і абсолютно не придатні для інших. Зріст людини і фінансова криза - це принципово різні типи реальності. Коли аналітики застосовують до другого інструменти, придатні лише для першого, результат передбачуваний: вони пропускають саме те, що має вирішальне значення.

Другий розділ це підтвердив через конкретні кейси. Теракти 11 вересня, криза 2008 року, Арабська весна, пандемія COVID-19 - кожна з цих подій у свій час вважалася або неможливою, або контрольованою. Але після того як вона ставалася, у всіх раптово знаходилися пояснення, чому це було «очевидно». Саме цей механізм - ретроспективна раціоналізація - і є найнебезпечнішим, бо він не дає зробити правильних висновків на майбутнє.

Найцікавішим з точки зору теорії виявився третій розділ - про Україну. Повномасштабне вторгнення 2022 року відповідає всім трьом критеріям «Чорного лебедя». Більшість аналітичних центрів до останнього не вважала такий сценарій базовим. Наслідки виявилися глобальними - від енергетичних

ринків до розширення НАТО. А після 24 лютого всі раптово «зрозуміли», що це було неминуче.

Але тут є і другий, менш очевидний сюжет. Те, що сталося з українським суспільством після вторгнення, важко пояснити через звичні категорії «кризи» і «відновлення». Волонтерський рух розгорнувся за лічені дні. Горизонтальні мережі взяли на себе функції, з якими державні інституції в умовах тотального тиску просто не встигали впоратися. Рівень довіри до армії і до один одного зріс до показників, яких у мирний час ніхто не фіксував. Це і є те, що Талеб називає антикрихкістю - не просто витримати удар, а стати міцнішим від нього. Стійкість виявилася не там, де її очікували - не в жорсткій вертикалі управління, а в горизонтальній самоорганізації суспільства.

Отже, держави, які вибудовують свою безпеку виключно на прогнозуванні і намагаються контролювати всі ризики наперед, рано чи пізно зустрічаються з подією, яка виходить за межі будь-якого плану. Натомість ті, хто будує гнучкі, децентралізовані структури з реальними резервами і здатністю до швидкої адаптації, мають набагато більше шансів не просто вижити після «Чорного лебедя», але й вийти з нього в іншому стані.

БІБЛІОГРАФІЯ (СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ)

1. Балакірєва О., Дмитрук Д. Війна в Україні: сприйняття населення та її вплив на якість життя. *Український соціум*. 2022. № 1 (80). С. 116–122. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2022.01.116>
2. Гантінгтон С. Зіткнення цивілізацій та перебудова світового порядку / пер. з англ. Київ : Основи, 2003. 476 с.
3. Гаухман М. Лебеді історії: роздуми над книжкою Нассіма Ніколаса Талеба «Чорний лебідь». *Historians.in.ua*. 17.09.2018. URL: <https://www.historians.in.ua/index.php/en/avtorska-kolonka/2515-mikhajlo-gaukhman-lebedi-istoriji-rozdumi-nad-knizhkoyu-nassima-nikolasa-taleba-chornij-lebid> (дата звернення: 01.05.2026).
4. Гедікова Н. П. Трансформація політичної системи України в контексті сучасних викликів. *Політичне життя*. 2023. № 4. С. 21–28. DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2023.4.3>
5. Економічна безпека України в умовах довготривалої війни : експертно-аналітична доповідь. Київ : НІСД, 2024. 71 с. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitichni-dopovidi/ekonomichna-bezpeka-ukrayiny-v-umovakh-dovhotryvaloyi-viyny>
6. Зоммерер Т., Трайш К., Івасюк Г. Політизація міжнародних організацій режиму європейської безпеки в українському публічному просторі. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2024. № 49. С. 16–26. DOI: <https://doi.org/10.31861/mhpi2024.49.16-26>
7. Іващенко О. Про війну та суспільство у науковій періодиці України за умов повномасштабного вторгнення РФ в Україну (2022–2023). *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2023. № 4. С. 134–155. DOI: <https://doi.org/10.15407/sociology2023.04.134>
8. Канеман Д. Мислення швидке й повільне / пер. з англ. Київ : Наш Формат, 2017. 480 с.
9. Кобець Ю. Політична система України в умовах воєнного стану: проблеми ефективності. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*.

2024. Вип. 1 (16). С. 27–33. DOI: <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-2-4>
- 10.Монолатій І. «Чорні лебеді» Української революції: (не)ймовірні випадки західноукраїнської державності. *Український історичний журнал*. 2020. № 6. С. 120–138. DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2020.06.120>
 - 11.Монолатій І. Зоосад революції. Західноукраїнська державність 1918–1923 рр. і теорії випадковостей XX – початку XXI ст. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2020. 256 с.
 - 12.Поліщук Ю. Національна та громадянська ідентичності в Україні в умовах російсько-української війни: константи та зміни. *Політичні дослідження*. 2024. № 2 (8). URL: <http://pd.ipiend.gov.ua/article/view/315758> (дата звернення: 01.05.2026).
 - 13.Резнікова О. О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища : монографія. Київ : НІСД, 2022. 456 с. DOI: <https://doi.org/10.53679/NISS-book.2022.01>
 - 14.Талеб Н. Н. Антикрихкість. Про (не)вразливе у реальному житті / пер. з англ. М. Климчук. Київ : Наш Формат, 2018. 392 с.
 - 15.Талеб Н. Н. Обдурені випадковістю. Незрима роль шансу в житті та бізнесі / пер. з англ. М. Климчук. Київ : Наш Формат, 2021. 304 с.
 - 16.Талеб Н. Н. Чорний лебідь. Про (не)ймовірне у реальному житті / пер. з англ. М. Климчук. Київ : Наш Формат, 2017. 392 с.
 - 17.Тетлок Ф., Гарднер Д. Суперпрогнозування. Мистецтво та наука передбачення / пер. з англ. І. Мазарчук. Київ : Наш Формат, 2018. 390 с.
 - 18.Тищенко Ю. А., Литвиненко О. М., Каплан Ю. Б. Стан розвитку громадянського суспільства в Україні (2022–2023 рр.) : аналіт. доп. Київ : НІСД, 2023. 91 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2024-05/ad_hromad_susp_03052024.pdf (дата звернення: 01.05.2026).
 - 19.Федик М. В. Макроекономічні наслідки впливу пандемії COVID-19 на світову економіку. *Економіка та держава*. 2021. № 7. С. 40–46.

20. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. Україна єдина: національна належність, ідентичність, мова та державні атрибути : всеукраїнське опитування. Київ, 2025. URL: <https://dif.org.ua/article/ukraina-edina-natsionalna-nalezhnist-identichnist-mova-ta-derzhavni-atributi-vseukrainske-opituvannya> (дата звернення: 01.05.2026).
21. Шаповалова А., Букорос Т., Фастовець Н. Громадська думка та політична комунікація в Україні: від довіри до розчарування. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* 2025. № 4 (68). DOI: [https://doi.org/10.20535/2706-5626.2025.4\(68\).344035](https://doi.org/10.20535/2706-5626.2025.4(68).344035)
22. Шевель І. П. Глобальна стійкість у період багатокризовості: соціологічний аналіз впливу сучасних подій на міжнародні рішення та суспільні настрої. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти.* 2026. № 17. С. 144–156. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.17.2026.360722>
23. Шевель І., Лисенко Т. Спірні політичні питання у військовій допомозі Україні і вгамування «снарядного голоду та систем захисту» в 2023–2024 рр. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти.* 2024. № 14. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-745x.14.2024.319371>
24. Яблуновський А. Українська національна ідентичність: особливості дослідження у вітчизняній науці. *Епістемологічні дослідження у філософії, соціальних і політичних науках.* 2023. Т. 6, № 2. С. 100–109. DOI: <https://doi.org/10.15421/342330>
25. Aven T. On the Meaning of a Black Swan in a Risk Context. *Safety Science.* 2013. Vol. 57. P. 44–51. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2013.01.016>
26. Blyth M. Coping with the Black Swan: The Unsettling World of Nassim Taleb. *Critical Review: A Journal of Politics and Society.* 2009. Vol. 21, No. 4. P. 447–465. DOI: <https://doi.org/10.1080/08913810903441385>
27. Fukuyama F. The End of History and the Last Man. New York : Free Press, 1992. 418 p.

28. International Crisis Group. Peace in Ukraine I: A European War. Brussels. *Europe Report* N 256. 2020. URL: <https://www.ecoi.net/en/file/local/2028931/256-peace-in-ukraine-i.pdf> (дата звернення: 01.05.2026).
29. International Energy Agency. World Energy Outlook 2022. Paris : IEA, 2022. 524 p. URL: <https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2022> (дата звернення: 01.05.2026).
30. Jervis R. Black Swans in Politics. *Critical Review: A Journal of Politics and Society*. 2009. Vol. 21, No. 4. P. 475–489. DOI: <https://doi.org/10.1080/08913810903441419>
31. Kahneman D. Thinking, Fast and Slow. New York : Farrar, Straus and Giroux, 2011. 499 p.
32. Pinelli M., Niemand T., Picone P. M., Kraus S., De Massis A. Family firm entrepreneurship: An experimental study. *Journal of Small Business Management*. 2024. Vol. 62, № 6. P. 2707–2740. DOI: <https://doi.org/10.1080/13669877.2015.1042506>
33. Mearsheimer J. J. Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault. *Foreign Affairs*. 2014. Vol. 93, No. 5. P. 77–89.
34. Mueller J., Stewart M. G. The Curse of the Black Swan. *Journal of Risk Research*. 2016. Vol. 19, No. 10. P. 1319–1330. DOI: <https://doi.org/10.1080/13669877.2016.1216007>
35. Nye J. S. Jr. The Future of Power. New York : PublicAffairs, 2011. 320 p.
36. OECD. 2023 OECD Digital Government Index: Results and key findings. *OECD Public Governance Policy Papers*. No. 44. Paris : OECD Publishing, 2024. URL: <https://doi.org/10.1787/1a89ed5e-en> (дата звернення: 01.05.2026).
37. Taleb N. N. Antifragile: Things That Gain from Disorder. New York : Random House, 2012. 519 p.
38. Taleb N. N. Fooled by Randomness: The Hidden Role of Chance in Life and in the Markets. New York : Random House, 2005. 316 p.

39. Taleb N. N. *The Black Swan: The Impact of the Highly Improbable*. New York : Random House, 2007. 400 p.
40. Taleb N. N., Goldstein D. G., Spitznagel M. W. The Six Mistakes Executives Make in Risk Management. *Harvard Business Review*. 2009. Vol. 87, No. 10. P. 78–81.
41. Tian N. SIPRI Fact Sheet: Trends in World Military Expenditure 2022. Stockholm : Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI), 2023. URL: <https://coilink.org/20.500.12592/fsd62f> (дата звернення: 01.05.2026).
42. World Bank. *Global Economic Prospects*, January 2022. Washington, DC : World Bank, 2022. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/957321641964985120> (дата звернення: 01.05.2026).
43. *Global Economic Prospects*. June 2022 / World Bank Group. Washington, D.C. : World Bank, 2022. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/37224> (дата звернення: 01.05.2026).

ДОДАТКИ

Додаток А

Порівняльна таблиця характеристик середовищ Медіокристану та
Екстремістану (за Нассім Ніколас Талеб)

Критерій порівняння	Медіокристан	Екстремістан
Тип середовища	Стабільне, з обмеженими відхиленнями	Нестабільне, з високою варіативністю
Характер подій	Типові, повторювані	Рідкісні, унікальні
Вплив окремої події	Незначний, не змінює загальної картини	Може радикально змінити систему
Розподіл значень	Нормальний (гаусівський)	Нерівномірний, «товсті хвости»
Передбачуваність	Висока, можливе прогнозування	Низька, значна невизначеність
Роль випадковості	Обмежена	Визначальна
Вплив екстремальних значень	Мінімальний	Критичний
Стійкість системи	Відносно стабільна	Вразлива до різких змін
Типові приклади	Зріст людини, вага, фізичні параметри	Фінансові кризи, війни, технологічні прориви
Можливість прогнозування	Ефективна на основі минулих даних	Обмежена, минулий досвід не гарантує майбутнього

Додаток Б

Хронологічна схема перебігу подій 24 лютого 2022 року як «Чорного лебедя»

